Social Welfare Quarterly, Vol 19, Winter 2020, No 75

هم‌گرایی ملی در میان دانشجویان کرد و بلوچ ایرانی: فراتحلیل و مرور نظام‌مند

۱- سبحان رضایی
دانشجوی دکترای جامعه‌شناسی فرهنگی، گروه مطالعات اجتماعی، پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی، تهران، ایران

۲- محمود شهابی
دکتر جامعه‌شناسی ارتباطات، گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران.
(نویسنده مسئول)
<mshahabi88@gmail.com>

۳- حسام‌الدین آشنا
دکتر معارف اسلامی و فرهنگ و ارتباطات، دانشکده معارف اسلامی و فرهنگ و ارتباطات، دانشگاه امام صادق (ع)، تهران، ایران.

۴- مریم محمد تقی نسب
کارشناسی ارشد سنجش و اندازه‌گیری، دانشگاه علامه طباطبایی. تهران. ایران.

مقدمه: *این پژوهش به بررسی موقعیت هم‌گرایی ملی / واگرایی در میان دانشجویان کرد و بلوچ می‌پردازد.*

روش: *جستجوی پایان‌نامه‌ها و طرحهای پژوهش انجام‌شده از طریق پایگاههای اطلاعاتی شامل، کتابخانه ملی و کتابخانه‌های دانشگاه تهران، شورای عالی انقلاب فرهنگی و همچنین مقالات نیز از طریق پایگاههای داده پرتال جامع علوم انسانی، Noormags, Irandoc، Magiran، SID، Civilica، Google Scholar، Scopus, Web of Science و با استفاده از کلیدواژه‌های «هم‌گرایی یا واگرایی ملی، هویت ملی یا هویت جمعی» و «دانشجو یا دانشگاهی» و «کرد یا بلوچ یا بلوچستان یا کردستان یا سیستان‌وبلوچستان یا زاهدان یا ایلام» و معادل انگلیسی آنها در مراکز بین‌المللی انجام شد. درنهایت، هشت مطالعه ملاک ورود به فراتحلیل را دارا بودند. سپس داده‌ها با استفاده از چک‌لیست محقق‌ساخته جمع‌آوری و به روش فراتحلیل و نرم‌افزار CMA-۲ تحلیل شد.*

یافته‌ها: *آزمون همگنی نیز نشان داد که متغیرهای مستقل نقش تعدیل‌کننده ایفا می‌کنند اما متغیر قومیت نقش تعدیل‌کننده نداشت. در این میان، بیشترین اندازه اثر مربوط به متغیرهای انسجام اجتماعی، سرمایه اجتماعی، رضایت از زندگی، ویژگیهای شخصیتی، هویت دینی، مشارکت سیاسی و تعامل و هم‌گرایی در خانواده بود. میانگین اندازه اثر مطالعات در قوم کرد برابر ۰/۲۴۵ و در قوم بلوچ برابر ۰/۱۴۵ به دست آمد. بر مبنای کل داده‌های تحلیل‌شده می‌توان اظهار داشت که مهم‌ترین عوامل مثبت مؤثر بر هم‌گرایی ملی مربوط به متغیر انسجام اجتماعی (۰/۵۰۵)، سرمایه اجتماعی (۰/۳۳۷)، رضایت از زندگی (۰/۳۳۲) و همچنین عوامل منفی مؤثر مشتمل بر احساس محرومیت (۰,۱۸۴) و میزان مصرف رسانه‌ای از شبکه‌های ماهواره‌ای (۰,۱۶-)، است.*

بحث: *درواقع در سیاست‌گذاری برای ارتقاء همگرایی ملی باید به بهبود انسجام اجتماعی، ارتقاء سرمایه اجتماعی، کاهش احساس محرومیت و اصلاح مصرف رسانه‌ای جمعی اقدام کرد. از طرف دیگر، با افزایش احساس محرومیت، تعلق به هویت قومی به‌مثابه یک سپر محافظتی افزایش یافته و در مقابل، احساس هویت ملی کاهش می‌یابد، امری که می‌تواند با سیاست‌گذاری صحیح و رفع احساس محرومیت و برطرف کردن موانع محلی و ملی برای کسب امتیازات اجتماعی، مرتفع شود.*

واژه‌های کلیدی:
احساس محرومیت، انسجام اجتماعی، سرمایه اجتماعی، هم‌گرایی ملی، هویت قومی، هویت ملی

تاریخ دریافت: *۱۳۹۸/۰۸/۱۲*

تاریخ پذیرش: *۱۳۹۸/۱۲/۱۴*

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-10-30]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1398.19.75.9.6]

Social Welfare Quarterly, Vol 19, Winter 2020, No 75

National Solidarity of Kurdish and Baluchi Students in Iran: Systematic Review and Meta-Analysis

1- Sobhan Rezaee
Ph.D. Student in Candidate of Cultural Sociology, Department of Social Studies, Iranian Institute for Social and Cultural Studies of Ministry of Science, Research & Technology, Tehran, Iran.

2- Mahmood Shahabi
Ph.D. in Sociology, Department of Sociology, Faculty of Social Sciences, Allameh Tabatabai University, Tehran, Iran. (Corresponding Author) <mshahabi88@gmail.com>

3- Hesamoddin Ashna
Ph.D. in Islamic Studies and Culture and Communication, Department of Culture and Communication, Faculty of Culture and Communication, Imam Sadiq University, Tehran, Iran.

4- Maryam Mohammadtaghinasab
M.Sc. in Assessment and Measurement, Allame Tabataba´i University.Tehran. Iran.

Keywords:
Deprivation, Ethnic identity, National identity, National solidarity, Social capital, Social solidarity
Received: 2019/11/13
Accepted: 2020/03/04

Introduction: Iranian students come from a diverse ethnicity and different cultural backgrounds. This study examines the status of national solidarity among Kurdish and Baluchi students in Iran.

Method: This study was conducted using systematic review and meta-analysis, and its statistical population includes all studies in the field of National Solidarity of Kurdish and Baluchi university students.

Findings: A total of eight studies met the criteria for entering the meta-analysis. In all of these articles, quantitative methodology and questionnaires were used for data collection. The meta-analysis of the studies in the field of national solidarity and a review of 50 hypotheses about the effect of 18 independent variables on national solidarity showed that the estimated point was 0.221, which was statistically significant ($p<0.001$). The result, according to Cohen's Criterion, is relatively average. Meanwhile, the greatest effect size was related to social solidarity (0.505), social capital (0.337), life satisfaction (0.332), personality traits (0.309), religious identity (0.228), political participation (0.227), and family interaction and solidarity (0.250). The mean effect size of the studies on the Kurdish ethnicity was 0.254 and that of Baloch ethnicity was 0.144.

Discussion: Based on the total data analyzed, it can be concluded that the most significant positive factors affecting national solidarity consisted of social solidarity (0.505), social capital (0.337), and life satisfaction (0.332).

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-10-30]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1398.19.75.9.6]

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-10-30]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1398.19.75.9.6]

Extended Abstract:

Introduction: Iranian students come from a diverse ethnicity and different cultural backgrounds. In the meantime, national solidarity is one of the major challenges of development policy in such a cultural and geographical context. This study investigates the national solidarity state of Kurdish and Baluchi students in Iranian universities, and aimed to answer this question: how is the feeling of national solidarity among Kurdish and Baluchi students? In fact, the problem arises from the time a student (Kurdish or Baluchi) enters the university, and in its environment, s/he finds the opportunity for intercultural communication with other students, professors, and university staff members that are ethnically different from them. If such a link can increase interethnic and inter-religious social capital, it can turn the university atmosphere into an area of intervention to enhance the bond between Iranians and improve national solidarity and cohesion, but if it provokes greater ethnic and religious conflict, it can significantly reduce the feeling of national solidarity.

Methods: A systematic review and meta-analysis was used in this study. The materials consisted of all studies conducted in the field of national solidarity and identity of Kurdish and Baluchi university students published during 1991-2018. Sampling was conducted using a census method and all the available studies were included in the study. Theses and research projects were searched through national databases including the Iran National Library, the Library of University of Tehran, and the Library of Supreme Council of the Cultural Revolution. Articles were also accessed through online academic databases including Iran Comprehensive Portal of Humanity Sciences (Ensani.ir), Noormags, IranDoc, Magiran, SID, Civilica as well as Google Scholar, Scopus, and Web of Science. All articles were searched by following keywords in Persian: national solidarity, cohesion, divergence, national identity, ethnic identity, university students and faculty members, Kurdish or Baluchi ethnicities, and Kurdistan, or Sistan and Baluchistan Province and/or their English equivalents. The inclusion criteria of meta-analysis were: 1. selected study should be about national solidarity and identity; 2. the study should be on Iranian Kurdish and Baluchi ethnicities; 3. the study should be on the academic community (students, professors, etc.) and related to Kurdish and Balochi ethnic

communities; 5. The study should be published during 1991-2018, 6. if it is a thesis, it should be an MA or PhD thesis; and 7. the study should report statistical data (e.g. mean, standard deviation, regression, coefficient, sample size, etc.).

To collect the data, a researcher-made checklist designed in Excel and analyzed in Comprehensive Meta-analysis (CMA 2) software was used.

Results: Th final sample size of the research included eight studies. Overall, 2144 individuals were studied in all the studies, with an average of 268 individuals for each study. Out of eight studies, seven were articles and one was a thesis. The method of sampling in 75% of the studies was relative-stratified random sampling and in 25%, it was multi-stage cluster random sampling. Two studies were related to Baluchi people and six studies to Kurdish people. Regarding the location, five studies were conducted in Kurdistan province, two studies in Sistan and Baluchestan province and one study in Ilam province. All the studies included in this meta-analysis were conducted between the years 2002 and 2013; two studies in 2002-2006, three in 2008-2010, and three in 2011-2013. All studies were conducted in both male and female groups. The dependent variable in one study was national solidarity, in five studies, national identity; and in two studies, collective identity.

Combined effect size was used to evaluate variables with national solidarity and national identity of Kurdish and Baluchi students. In the eight studies, 50 hypotheses were investigated. Table 1 shows the number of hypotheses for each study and their effect sizes, and Table 2 presents the combined effect size of the random model of the eight studies. As can be seen, the average combined effect size in the random model was 0.217 which was significant at P=0.001. According to Cohen's criteria (1992, 1998), the effect size is medium. The value of Q statistics was obtained 648.828 (0.001) which indicates the heterogeneity of the effect sizes of the studies.

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-10-30]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1398.19.75.9.6]

Table 1. The point of estimate of analyzed studies

Authors (Year of publication)	N	Point Estimate	Lower Limit	Upper Limit	Z-value	P-value
Abdollahi, & Hosseinbar (2003)	12	0.138	0.060	0.214	3.436	0.001
Mirzaei & Abbaszade (2014)	4	0.199	-0.045	0.421	1.601	0.109
Abdollahi, & Morowat, (2006)	6	0.322	0.057	0.544	2.366	0.018
Mohammadpur, et al. (2011)	5	0.160	0.096	0.222	4.873	0.001
Moghadass Jafari et al. (2008)	6	-0.011	-0.072	0.05	-0.353	0.724
Morovat & Baghabanyan, (2011)	6	0.321	0.192	0.440	4.704	0.001
Ghasemi & Jamalvandi (2012)	7	0.240	0.174	0.304	6.982	0.001
Borjvand (2010)	4	0.475	0.191	0.685	3.137	0.002

Table 2. The combined effect size of all analyzed studies

Point Estimate (Total)	N	Lower Limit	Upper Limit	Z-value	P-value	Q	df (Q)
0.217	50	0.155	0.277	6.713	0.001	648.828	49

Discussion: According to the results of this study, the greatest effect of the variables affecting national solidarity is related to the social solidarity variable (0.505), which is a large effect according to Cohen's criteria being followed by social capital (0.337), life satisfaction (0.332), personality traits (0.309), religious identity (0.228), political participation (0.227), and family integration (0.250) with medium effect size. On the other hand, feeling of deprivation (-0.184) and media consumption of alternative satellite TV programs (-0.16) had the most negative effect on the feeling of national solidarity.

Among the positive affective variables, social integration (0.505) was directly related to almost all factors contributing to national solidarity, such as religious identity (0.286), social convergence (0.183), ethnic identity (0.07), and family integration (0.255). Therefore, it is the most important variable affecting national solidarity. Next, social capital was another important affective variable. It can be considered related to important variables, such as social support, social trust, social participation, political participation, intercultural communication, intracul-

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-10-30]
[DOR: 20.1001.1.17358191.1398.19.75.9.6]

tural communication, and communication with counterparts outside the country boarders. Life Satisfaction (0.332) was the third variable determining the degree of national solidarity. According to this factor, the feeling of national solidarity is defined as a personal orientation towards life that, from the perspective of social psychology, is influenced by the quality of life, feelings of happiness and psychological well-being, and the gap between reality and expectations.

Feeling of deprivation (-0.184), which is strongly related to life satisfaction, was one of the most important negative variables affecting the formation of a sense of national solidarity among students, while it had a positive effect on ethnic identity. In other words, despite a sense of deprivation, one uses ethnic identity as a protective shield that replaces national identity. For the formulation of this shield, s/he uses a conceptual system whose first dimension is a sense of divergence and duality with the majority; the second dimension is the Kurdish / Baluch students' perception of government policy as the agent for the superiority of Shiite/ Farsi culture, ethnicity, and religion over Sunni Kurdish/Baluchi culture, ethnicity, and religion; the third dimension is inter-ethnic communication within and outside the country, as well as alternative media consumption and social capital originating from them enabling alternative identification which can be overcome by proper policy making and reducing the feeling of deprivation and local and national barriers to social advantages.

Ethical Considerations

Compliance with ethical guidelines

All ethical principles were considered in this article.

Funding

The current manuscript is extracted from Sobhan Rezaee's PhD thesis in Cultural Sociology, supervised by Dr. Mahmood Shahabi and advised by Dr. Hesamodin Ashna and Dr. Abbas Kazemi in Institute for Social and Cultural Studies.

Part of this project was funded by a grant from Supreme Council of the Cultural Revolution.

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-10-30]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1398.19.75.9.6]

Authors' contributions

Research Design: Dr. Mahmoud Shahabi, Dr. Hesamoddin Ashna, Sobhan Rezaee; Supervision: Dr. Mahmoud Shahabi, Dr. Hesamoddin Ashna; Data Collection and Data Entry: Sobhan Rezaee, Maryam Mohammadtaghinasab; Data Analysis: Sobhan Rezaee, Maryam Mohammadtaghinasab; Writing and Editing the Research Report: Sobhan Rezaee; Finalizing the Report: Dr. Mahmoud Shahabi, Dr. Hesamoddin Ashna, Sobhan Rezaee, Maryam Mohammadtaghinasab.

Conflict of interest

This article was co-authored by M Shahabi, H Ashna, M Mohammad-taghinasab, and S Rezaee, the CEO of Negah Institute of Scientific Communication, who is also a PhD Candidate at the Iranian Institute for Social and Cultural Studies. To manage potential conflicts of interest, the peer review process was overseen by the Editor-in-Chief, who has no conflicts of interest with any of the authors. The peer review process was conducted by external reviewers who were blinded to the authorship to the extent possible. Journal of Social Welfare is committed to maintaining the highest standards of academic integrity and transparency in all its publications. In addition, the authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments

The authors are thankful to Mahshid Shahidi, Fereshteh Maghsoudi, Samaneh Etesami, Mona Khorshidi and Kobra Khorshidabadi, and Shima Farzadmanesh for their valuable participation in data gathering and entry.

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-10-30]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1398.19.75.9.6]

مقدمه

ایران کشوری است که از ترکیب جمعیتهای قومی متنوعی تشکیل یافته است و گوناگونی فرهنگی قابل‌توجهی را در موقعیتهای جغرافیایی خویش به نمایش گذاشته است. با وجود آنکه بخش عمده جمعیت کشور را مسلمانان شیعه اثنی عشری تشکیل داده‌اند، اما علاوه بر ایشان سه آیین توحیدی یهود، مسیح و زردشت نیز پیروان قابل‌توجهی دارند. همچنین در استانهای مرزی شرقی، جنوبی و غربی کشور، جمعیت مسلمانان حنفی و شافعی نیز از سهم عمده‌ای برخوردارند. علاوه بر چنین تنوع دینی، ایران از بافت متکثر قومی نیز تشکیل یافته، به‌گونه‌ای که این کشور به لحاظ تنوع قومیتی و گسترش دهها زبان و لهجه و هفت قومیت رسمی، از پیچیدگی فرهنگی و اجتماعی متکثری برخوردار است. بر همین اساس میتوان شش قومیت غیر فارس را در نواحی گوناگون ایران یافت: استانهای آذربایجان شرقی، غربی، اردبیل، زنجان و فارس (قومیت آذری)، استانهای کردستان، آذربایجان غربی، کرمانشاه و ایلام (قومیت کرد) استانهای خوزستان، ایلام، بوشهر، هرمزگان و بنادر و جزایر جنوب (قومیت عرب)، استانهای سیستان‌وبلوچستان و گلستان (قومیت بلوچ)، استان گلستان (قومیت ترکمن) و چهارمحال بختیاری، کهگیلویه و بویراحمد (قومیت لر) (گودرزی، ۲۰۰۶).

در این میان، هم‌گرایی ملی یکی از چالشهای اصلی سیاست‌گذاری توسعه در چنین بستر فرهنگی و جغرافیایی است. (در زبان انگلیسی دو واژه Solidarity و Cohesion به هم‌گرایی، همبستگی و/یا چسبندگی و کلمه Divergence به مفهوم واگرایی نزدیک است. واژه‌نامه آکسفورد (۲۰۱۰)، واژه Solidarity را به معنای حمایت شدن کسی از سوی فرد یا گروهی از افراد می‌داند، چراکه آنها دارای احساسات، عقاید و یا اهداف مشترک هستند، ازاین‌رو شاید، معادل هم‌گرایی یا هم‌گرایی برای این واژه انگلیسی مناسب باشد. همچنین، کلمه Co-hesion در همین لغتنامه به معنای وضعیت و یا اقدام برای با هم ماندن تعبیر گشته است که

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-10-30]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1398.19.75.9.6]

به معادل چسبندگی در زبان فارسی نزدیک است. در نقطه مقابل واژه Divergence به معنای جدا شدن و رفتن از مسیرهای جداگانه، داشتن نظرات و دیدگاه‌های متفاوت، داشتن تفاوت در انتظارات و برنامه‌ریزی و... است، به همین دلیل، کلمه واگرایی در زبان فارسی بدین واژه قریب به ذهن می‌رسد.) هم‌گرایی به معنای پیوند، اتصال و ارتباط بین دو یا چند چیز یا تن است و هم‌گرایی به معنای تقارب و همسویی است. در نقطه مقابل، واگرایی به معنای فرآیند تغییر و تحول و دورشدن از یکدیگر است که موقعیتی شناختی و فرهنگی دوگانه است که یک خرده‌فرهنگ را در برمی‌گیرد، به‌گونه‌ای که اعضای آن خرده‌فرهنگ ازیک‌طرف دارای احساس طردشدگی از قدرت مرکزی هستند و از طرف دیگر، خود ایشان هم نسبت به قدرت مرکزی بی‌اعتماد شدهاند. این فاصله نسبی میان خرده‌فرهنگهای حاشیه‌ای با فرهنگ و قدرت رسمی در نگرشها، رفتارها، مناسک و در کل صورت‌بندیهای[1] ایشان نمود و تمایز می‌یابد و موجب گونه‌هایی از واگرایی قومی، واگرایی سیاسی، واگرایی مذهبی و واگرایی اجتماعی می‌شود. این امر سبب شکل‌گیری مقاومتهای خودآگاه و ناخودآگاه نسبت به گفتمان مرکزی می‌شود؛ به‌صورتی که نمودهای آن را می‌توان در حوزه‌هایی چون مصرف رسانهای، تجربه‌زیسته، فرهنگ سیاسی، حمایت از خشونت سیاسی و نحوه امتزاج عناصر قومیت و مذهب یافت (رضایی، ۲۰۱۲).

پژوهش حاضر به بررسی موقعیت هم‌گرایی / واگرایی فرهنگی در میان دانشجویان کرد و بلوچ در دانشگاههای ایران می‌پردازد و به دنبال پاسخ‌گویی به این سؤال مبنایی است که وضعیت احساس هم‌گرایی ملی / واگرایی در میان دانشجویان کرد و بلوچ چگونه است؟ درواقع مسئله این پژوهش در آنجا شکل می‌گیرد که دانشجویی -کرد یا بلوچ- وارد دانشگاه میشود و در این فضای جدی، امکان ارتباط بین‌فرهنگی با دانشجویان متمایز از خود را می‌یابد. اگر چنین ارتباطی بتواند به افزایش سرمایه اجتماعی بین قومی و بین مذهبی بدل

1. articulation

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-10-30]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1398.19.75.9.6]

شود، می‌تواند فضای دانشگاه را به حوزهای مداخلاتی برای ارتقاء پیوند میان ایرانیان و افزایش هم‌گرایی ملی بدل کند، اما اگر این ارتباط موجب تعارض بیشتر میان قومی و میان مذهبی شود، می‌تواند احساس هم‌گرایی ملی را به‌صورت قابل‌توجهی کاهش دهد. تاکنون مسائل و پژوهشهای مشابهی در پژوهشهای گوناگون و در شرایط متنوع موردبحث و بررسی قرار گرفته است (میرزایی و عباس زاده، ۲۰۱٤؛ حسین زاده، ۲۰۱۰؛ خانیکی و سرشار، ۲۰۱٤؛ ربانی، یزدخواستی، حاجیانی و میرزایی، ۲۰۱۰؛ تاروردی زاده، ۲۰۱۰؛ ربانی، یزدخواستی، حاجیانی و میرزایی، ۲۰۰۹؛ رضایی، ۲۰۱۲؛ عبداللهی و حسین‌بر، ۲۰۰۳؛ عبداللهی و مروت، ۲۰۰٦؛ قاسمی و جمال‌وندی، ۲۰۱۲). لذا به‌منظور پاسخگویی به سؤال اصلی تحقیق حاضر، با اتکا به روش فراتحلیل، مطالعات و پژوهشهای انجام شده در حوزه هم‌گرایی ملی در میان دانشجویان کرد و بلوچ را استخراج و با بررسی و مقایسه وضعیتهای گزارش‌شده در میان دانشجویان کرد و بلوچ، به تحلیل وضعیت موجود دست می‌یابیم.

میدان پژوهش

به‌منظور شناخت دقیق‌تر میدان تحقیق ضروری است که نگاهی به وضعیت تصویر کلی جمعیت شناختی استانهای کردنشین و بلوچ‌نشین ایران داشته باشیم.

قوم کرد در ایران

استانهای کردنشین غربی ایران، کردستان، کرمانشاه و ایلام، بر مبنای آخرین سرشماری کشور در سال ۱۳۹۵، دارای ٤.۱۳۵.٦۰۳ نفر جمعیت و ۱۹۵.۰۷٤ نفر دانشجو بوده‌اند که برابر با ۱۵/۵ درصد از جمعیت کل است که مشتمل بر ۱.٦۰۳.۰۱۱ نفر در استان کردستان (سالنامه آماری استان کردستان، ۱۳۹٦)، ۱.۹۵۲.٤۳٤ نفر در استان کرمانشاه (سالنامه آماری استان کرمانشاه، ۱۳۹٦) و ۵۸۰/۱۵۸ نفر در استان ایلام (سالنامه آماری استان ایلام، ۱۳۹٦)

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-10-30]
[DOR: 20.1001.1.17358191.1398.19.75.9.6]

است. در این میان، میزان باسوادی در استان کرمانشاه نسبت به دیگر استانهای کردنشین به شکل قابل‌ملاحظه‌ای بالاتر است؛ به‌گونه‌ای که در سال ۱۳۹۵، جمعیت باسواد این استان به ۱.٤۹۷.۲۱٤ نفر رسیده است که نرخ باسوادی را در این استان از ۸۲/۱ درصد در سال ۱۳۸۵ به میزان ۸٤/۵ درصد در سال ۱۳۹۵، ارتقاء داده است (سالنامه آماری استان کرمانشاه، ۱۳۹٦). از طرف دیگر، جمعیت باسواد در استان کردستان در سال ۱۳۹۵ نیز برابر با ۱.۱٦۹.۵۵۲ نفر بوده است و میزان نرخ باسوادی برابر با ۸۱/۵ درصد بوده است که از متوسط کشوری (۸۷/٦ درصد)، پایین‌تر است (سالنامه آماری استان کردستان، ۱۳۹٦). در سال ۱۳۹۵، جمعیت باسواد استان ایلام به ٤٤۳.۳۵۱ نفر رسیده است که نرخ باسوادی را در این استان از ۸۱/۹ درصد در سال ۱۳۸۵ به میزان ۸٤/۹ درصد در سال ۱۳۹۵، ارتقاء داده است (سالنامه آماری استان ایلام، ۱۳۹٦). درمجموع، میزان سواد در هر سه استان کردنشین، پایین‌تر از متوسط کشوری (۸۷/٦ درصد) است. با توجه به اینکه، میزان سواد یکی از شاخصهای مهم در تعیین توسعه انسانی بوده که می‌تواند از مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار بر میزان مشارکت اجتماعی و سرمایه اجتماعی مردم محلی است (قانعی‌راد و حسینی، ۲۰۰٦)، به نظر می‌رسد که سیاستهای دولت در این زمینه در مناطق کردنشین نیازمند توجه بیشتری است.

در استان کردستان در سال ۱۳۹۵، تعداد دانشجویان مرد، با ۳۲ درصد رشد به ۳۵۰۵ نفر و تعداد دانشجویان زن با ٤/۳ درصد رشد به ۲۷٤۱۱ نفر رسید که مجموعا ۱۸/۳ درصد رشد را نشان می‌دهد؛ از این میان، دوره‌های کاردانی و کارشناسی با کاهش دانشجو و دوره‌های ارشد و دکتری افزایش قابل‌توجهی داشته‌اند. در استان کرمانشاه در سال ۱۳۹۵، تعداد دانشجویان مرد، با ۲٤/٤ درصد رشد به ۵۱.۷۵۷ نفر و تعداد دانشجویان زن با کاهش حدود ٦ درصدی به ٤۰.۷۰۰ نفر رسید که مجموعا ۹ درصد رشد را نشان می‌دهد؛ از این میان، دوره‌های کارشناسی با کاهش دانشجو و دوره‌های ارشد (۲۰۲/۷ درصد) و دکتری

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-10-30]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1398.19.75.9.6]

(۸۱/٦ درصد) افزایش نسبی داشته‌اند. در استان ایلام در سال ۱۳۹۵، تعداد دانشجویان مرد، با ۳ درصد رشد به ۲۱٦۱۹ نفر و تعداد دانشجویان زن با بیشترین میزان رشد در میان در استانهای کردنشین (۲۲/۷ درصد)، به ۱۸۰۸۲ نفر رسید که مجموعا ۱۰/۵ درصد رشد را نشان می‌دهد؛ در استان ایلام، همه دوره‌های تحصیلی از افزایش قابل برخوردار بوده‌اند که این رشد در میان دوره‌های ارشد (۵۷٦/۷ درصد) و دکتری (۷۷٤ درصد) افزایش شدیدی داشته است.

قوم بلوچ در ایران

در سرشماری سال ۱۳۹۵ جمعیت استان سیستان‌وبلوچستان، با ۱/۸ درصد رشد سالیانه به ۲۷۷۵۰۱٤ نفر رسیده است (سالنامه آماری استان سیستان‌وبلوچستان، ۱۳۹٦). در این میان، تعداد کل دانشجویان در سال ۱۳۹۵ به ۱۰۱۸۲۲ نفر (۳/۷ درصد) رسیده است؛ اما سیاستهای فرهنگی در این استان، وضعیت متوسطی را نشان می‌دهد، چنانکه بر طبق سرشماری سال ۱۳۸۵، تنها ٦۸ درصد از جمعیت استان باسواد بوده‌اند که با نرخ باسوادی کل کشور در همان سال (۸۵ درصد) فاصله زیادی دارد. در میان این جمعیت باسواد، ۵۵ درصد را مرد و ٤۵ درصد را زنان تشکیل می‌دهند. این شاخص در آبان ماه ۱۳۹۵ به ۷٦ درصد درمجموع هر دو جنس رسیده است که در میان مردان، ۸۱ درصد و در میان زنان ٦٤ درصد بوده است که مجموعا رشد نسبی را نشان می‌دهد (سالنامه آماری استان سیستان‌وبلوچستان، ۱۳۹٦). در سال ۱۳۹۵، تعداد دانشجویان مرد، با بیش از هفتاد درصد رشد به ۵۷۲۳۹ نفر و تعداد دانشجویان زن با افزایش کمتر حدود ۳۰ درصدی به ٤٤۵۸۳ نفر رسید که مجموعا بیش از ۵۰ درصد رشد را در همه مقاطع تحصیلی، اعم از کارشناسی ارشد (۱۸۰ درصد)، دکتری (۹٤ درصد) و کارشناسی (۳٤/۵ درصد) نشان می‌دهد.

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-10-30]
[DOR: 20.1001.1.17358191.1398.19.75.9.6]

چارچوب نظری

نظریات کلاسیک

کنت، هم‌گرایی را نتیجه حرکت جامعه، به‌مثابه مفهومی زیست‌شناختی، به‌سوی ایجاد، ابقاء و ثبات می‌داند. وی بر این باور است که در جامعه، رابطه کل و جزء در جهت برقراری انسجام است که نتیجه آن چسبندگی و هم‌گرایی همه جامعه بر محور کارکردهای صحیح است. وی عناصر اصلی این نوع اجماع را دین، زبان و نظام تقسیم‌کار می‌دارند (تنهایی، ۱۹۹۹).

مارکس آگاهی طبقاتی را محور انسجام و هم‌گرایی و ایجاد کنش منظم یک طبقه علیه طبقه دیگر می‌خواند. از منظر چلپی این برداشت مارکس از سه مفهوم کلیدی وی قابل‌برداشت است: نخست در مفهوم آگاهی طبقاتی که متضمن رابطهٔ اجتماعی میان اشخاص است که موقعیت یکسانی دارند. دوم مقوله عضویت در طبقه و منافع مشترک ناشی از آن و سوم نیز به تراکم ارتباطات و تعاملات اعضاء طبقه اشاره دارد به این معنی که شبکه تعاملها پیونددهنده اعضاء یک طبقه است (چلبی، ۱۹۹۵).

دورکیم (۲۰۰۳) از دو نوع هم‌گرایی مکانیکی و ارگانیکی نام می‌برد: در نوع اول، فرد به دنبال هماهنگ‌سازی مراکز مختلف فیزیولوژیکی، اعم از مخ، مراکز حرکتی، حسی و نباتی و... مبتنی بر حس سرزندگی[1] و احساسی نیرومند است. وی معتقد است که هرقدر حس سرزندگی حاصل از احساسات جمعی در افراد بیشتر باشد، ارزش بیشتری برای آن در قبال احساس مخالف قائل میشوند و با اتکا به آیینهای حفاظت همچون قربانیکردن، هم‌غذا شدن، رقص، سرود و... به تقدس این احساس می‌پردازند (دورین و فرارو، ۲۰۰۸). از طرف دیگر، هم‌گرایی ارگانیکی بر مبنای تفاوت و تقسیم‌کاری صورت میگیرد که به‌جای نفیکننده، جایگاه تکمیلکننده داشته باشد.

1. vitality

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-10-30]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1398.19.75.9.6]

پارسونز نیز در کتاب نظام اجتماعی (۱۹۵۱) هم‌گرایی را در مفهوم انسجام[1] در مدل آجیل[2] خویش تحلیل می‌کند. وی معتقد است که هم‌گرایی هنجاری هنگامی شکل می‌گیرد که عناصر اصلی نظام فرهنگی یعنی ارزشهای مشترک در ساختارهای نظام اجتماعی نهادینه شود؛ اما در نبود رابطه اندام‌وار میان سطح و عمق نظام اجتماعی، بحران هم‌گرایی رخ می‌دهد. وی هم‌گرایی هنجاری را هم در کل نظام اجتماعی و هم در نظامهای فرعی آن موردبحث و بررسی قرار می‌دهد (بشیریه، ۲۰۰۳).

عوامل مؤثر بر افزایش هم‌گرایی و کاهش واگرایی

میزان وظایف، کنترل و پذیرش

هچتر (۱۹۸۷)، هم‌گرایی در گروه را میزان پذیرش رضایتمندانه اعضای گروه نسبت به وظایف محوله گروه تلقی کرده و آن را برآمده از دو عامل میزان وظایف یک گروه و میزان تعهد شخص به وظایف محوله می‌خواند. وی معتقد است که هرچقدر میزان هم‌گرایی بیشتر باشد، گستردگی وظایفی که به اعضای گروه سپرده می‌شود نیز بیشتر است. علاوه بر این، امکان کنترل اجرای وظایف در گروه به اطاعت بیشتر و درنهایت دوام گروه منجر خواهد شد (دورین و فرارو، ۲۰۰۸).

تای و همکاران[3] (۲۰۰۲) نیز احساس کنترل بر متغیرهای ساختاری و درجه انتخاب و توانایی اعضای گروه را مایه گسترش دل‌بستگی می‌دانند. این احساس کنترل می‌تواند ارتباط عضو را با گروه تقویت و فرد را به پاسخ‌گویی و جذب بیشتر تشویق کند.

هموفیلی و مدت رابطه

ازنظر مک فرسون[4]، مدت عضویت فرد در گروه شاخص روشنی در ارزیابی میزان

1. integration
1. Thye
1. AGIL
1. McPherson

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-10-30]
[DOR: 20.1001.1.17358191.1398.19.75.9.6]

هم‌گرایی است. چسبندگی را می‌توان با سنجش روابط مثبت بین افراد و فاصله شبکه‌ای میان اعضاء (هموفیلی)، در شبکه‌های گروهی محاسبه کرد. هموفیلی در کنار ساختارها و ویژگیهای اجتماعی و جمعیت شناختی میتواند برای ارزیابی میزان دوام رابطه و تعلق فرد به گروه مؤثر واقع شود. پیوندهای شبکه‌ای با دیگر اعضاء و مدت عضویت، پیوستگی گروه را افزایش میدهد؛ پیوندهای شبکه با غیر اعضاء، مدت عضویت را کاهش می‌دهد؛ فراوانی و شدت تماسها با دیگر اعضاء، مدت عضویت را افزایش می‌دهد و مدت عضویت تأثیر بیشتری از فراوانی تماسهای ضعیف دارد؛ پیوند با دیگر اعضائی که خودشان با یکدیگر پیوند دارند مدت عضویت را افزایش می‌دهد و این رابطه مهم‌تر از پیوند با اعضائی است که روابط ضعیفی با دیگران دارند؛ فراوانی تماسهای قوی با اشخاص غیر عضو طول مدت عضویت را کاهش می‌دهد؛ نزدیکی با اعضاء مرکز گروه، طول مدت عضویت افراد را افزایش می‌دهد؛ محیط روابط و رقابت بین گروهها بر طول مدت عضویت مؤثرند (۲۰۰۲).

حمایت در موقعیت دشوار

طبق نظریه لیندنبرگ، هم‌گرایی بیش از آنچه اغلب فرض می‌شود در ساختارهای کلان مستقر بوده و در بنیانهای خرد خویش بسیار خطرپذیر است. وی بر این باور است که هم‌گرایی در قالب رفتاری تعریف می‌شود که دربردارندهٔ ازخودگذشتگی کنشگر در پنج وضعیت دشوار است: مشارکت در وضعیتهای کالای مشترک، هزینه‌ها و منافع مشترک و شراکتی، کمک در زمان نیازمندی، مقاومت در مقابل وسوسهٔ پیمان‌شکنی، جبران کردن در وضعیتهای وقوع حادثه ناگوار (دورین و فرارو، ۲۰۰۸).

همگرایی به‌مثابه نتیجه آیینهای تعامل

راندل کالینز در مدل تحلیلی خود (۱۹۷۵) به تأثیر از مفهوم صحنه نمایش گافمن و انگاره آیین دورکیم تمامی پدیده‌های کلان مانند ساختارهای طبقاتی، سازمانهای رسمی و...

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-10-30]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1398.19.75.9.6]

را زنجیره‌هایی از آیینهای تعاملی تعبیر میکند. افراد در هر برخوردی با یکدیگر یک آیین تعامل اجرا می‌کنند که به لحاظ همبستگی و سلطه مشارکت‌کنندگان آن متفاوت است. این خوانش نمایش گونه از نظم اجتماعی، نشان‌دهنده بازنگری کالینز از مفهوم «آیین» دورکیم است و نشان می‌دهد که آیین الزاما امری قالبی و صورتی مناسک‌وار ندارد؛ بلکه مناسک تنها یکی از راههایی است که در آن توجه مشترک تحقق مییابد، اما اگر گروه به‌طور خودانگیخته یا به‌واسطه ماهیت وضعیت در فعالیتی (مانند هلهله کردن با هم در مسابقات ورزشی، یا گپ زدن با هم در گفتگویی دوستانه) درگیر شود که همان تأثیر تمرکز توجه را داشته باشد، سنت قالبی امر زایدی خواهد بود.

هماهنگی ساختاری، وحدت نمادی و تنظیم و تحکیم روابط

ترنر (۱۹۹۰) سه فرآیند بنیادین تجمیع، تفکیک و انسجام را ویژگی مشترک جهان اجتماعی می‌داند و در آن میان انسجام را فرآیند سازمان‌دهنده نظم اجتماعی می‌خواند که در طول سه فرآیند صورت می‌پذیرد: اولین فرآیند انسجامی بین کنشگران اجتماعی، هماهنگی ساختاری ایجاد می‌کند و سه شکل اساسی مرتبط به هم به خود می‌گیرد: ۱) میزان ادخال ساختاری (واحدهای داخل واحدهای جامع‌تر) ۲) میزان وابستگی متقابل (میزان وابستگی متقابل واحدها در عملیاتشان نسبت به یکدیگر) ۳) میزان عضویت مشترک ساختاری (میزان عضویت مشترک واحدها). دومین فرآیند انسجامی، وحدت نمادی مابین کنشگران اجتماعی با مراجعه به هیئت مشترک نمادها است که سه شکل اساسی به خود می‌گیرد: ۱) میزان وفاق روی نمادهای تنظیمی ۲) ارزیابی و ۳) تنظیمی و بالاخره سومین فرآیند انسجامی، تحکیم سیاسی یا تنظیم روابط مابین کنشگران توسط کنشگران بیرونی است که حائز قدرت‌اند. ترنر برای این فرآیند نیز سه شکل عمده قائل می‌شود: ۱) میزان تراکم قدرت ۲) میزان تمرکز قدرت ۳) میزان مشروعیت قدرت (چلبی، ۱۹۹۵، به نقل از: ترنر، ۱۹۹۰).

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-10-30]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1398.19.75.9.6]

همگرایی و واگرایی در شبکه: دسترس‌پذیری، همگونی

در دهه ۱۹۹۰، بهره‌گیری از مفاهیم شبکه در مطالعات هم‌گرایی به‌صورت قابل‌توجهی رشد داشته است. مارکوفسکی و لاولر دو عامل مؤثر بر هم‌گرایی را در چگونگی ساختار شبکه، شناسایی کرده‌اند: دسترس‌پذیری و همگونی. دسترس‌پذیری و پیوند میان اعضاء از متوسط فاصله یا ارزیابی تعداد پیوندهایی محاسبه می‌شود که کنشگران شبکه را از هم متمایز و به یکدیگر مرتبط می‌کند، اما همگونی به چگونگی تراکم و تشابه تقسیم‌بندی ارتباط میان اعضاء در داخل شبکه مرتبط است. آنان معتقدند که یک گروه دارای هم‌گرایی مجموعه‌ای از کنشگران را شامل می‌شود که دارای دسترس‌پذیری بالا بوده و دارای وحدت در ساختار شبکه‌ای خود باشند. (مارکوفسکی و لاولر، ۱۹۹٤). در این میان گرانووتر پیوندهای شبکه را به دو نوع ضعیف و قوی تقسیم می‌کند و با وجود تأکید بر اهمیت پیوندهای قوی، توجه خود را به پیوندهای ضعیف معطوف می‌کند. وی این نوع از پیوندها را به‌مثابه پلی میان پیوندهای قوی تحلیل می‌کند که گروهها و شبکه‌ها را از وضعیت انزوای خرده‌گروهها خارج کرده و این زیرمجموعه‌ها را به هم پیوند می‌دهد و صورتی یکپارچه را در جامعه بزرگ‌تر ایجاد می‌کند (ریتزر، ۱۹۹٦).

گسترش دامنه منافع مشترک

پیتر بلاو معتقد است که افراد جذب گروههایی می‌شوند که پاداش بیشتری به آنها اعطاء کند؛ اما هنگامی روابط با گروه به سطح استحکام خواهد رسید که اعضاء بتوانند پس از کسب مشروعیت در رقابتهای درون‌گروهی و کسب امتیازات اولیه، بر مبنای پاداشهای کسب‌شده بر یکدیگر تأثیر بگذارند و تمایز اجتماعی ایجاد کنند تا به موقعیت برتر، همچون رهبری، در گروه دست یابند (ریترز، ۱۹۹٦).

در یک بیان متفاوت، مارکوفسکی بر این باور است که برای انسجام گروهی باید قدرت

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-10-30]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1398.19.75.9.6]

پیوند (TS_{XY})[1] مثبت باشد، یا به بیان دقیق‌تر مجموع پیامدهای مثبت مورد انتظار در ارتباط (نیروی جاذب AF_{xy}[2]) از مجموع نتایج منفی مورد انتظار دراین‌ارتباط (نیروی دافع[3] RF_{xy}) بیشتر باشد (به نقل از دورین و فرارو، ۲۰۰۸).

این انتفاع طلبی در یک نگاه عمیق‌تر به رویکرد مارسل موس (۱۹۲۵) در روابط میان کنشگران یک شبکه می‌انجامد که آن را بر اساس نوعی از برگه‌های اعتباری، تحلیل می‌کند. این برگه‌های اعتباری مبتنی بر بخشش مردم در زمان بی‌نیازی و اخذ جبران آن در هنگام نیازمندی صورت می‌گیرد. به‌صورت مشابه ویلر و همکارانش (۲۰۰۲) در تبیین خود، میان دو مفهوم هم‌گرایی و چسبندگی تمایز قائل می‌شود. ایشان یک گروه را وقتی همبسته می‌خوانند که اعضاء تولیدکننده کالاها، محصولات و در کل منافعی باشند که برای خودشان سودمند باشد، اما ایشان هنگامی به چسبندگی می‌رسند که این منافع به ایجاد جذابیتهای نسبی هر عضو با دیگر اعضاء بیانجامد.

بسط عواطف مشترک

مک فرسون و همکارانش (۲۰۰۲) به عواطف و احساسات نیز به‌مثابه عامل تعیین‌کننده تأکید می‌کنند همچنین تای و همکارانش (۲۰۰۲) نیز در کنار عامل کنترل به اهمیت مبادلات عواطف مثبت میان اعضاء اشاره می‌کنند. به‌صورت مشابه کمپر هم بر این باور است که عواطف مثبت تأثیر مستقیم بر ایجاد هم‌گرایی دارد درحالی‌که عواطف منفی تمایزبخش و مجزا کننده‌اند. اما بیش از همه دیویدهایس به مسئله عاطفه در هم‌گرایی توجه کرده است. وی معتقد است که هرگاه برای A از طریق طنین عاطفی، صورت واحدی از آگاهی با فرد B ایجاد شود و همچنین A نیز از کنشها و رفتارهای موازی B پیوستگی را درک کند، هم‌گرایی میان ایشان شکل می‌یابد (دورین و فرارو، ۲۰۰۸).

1. TSXY=AFXY-RFXY
2. attractive force
3. repulsive force

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-10-30]
[DOR: 20.1001.1.17358191.1398.19.75.9.6]

تولید و مصرف مقوم رسانه‌ای

در کنار متغیرها و عوامل خرد و کلان اجتماعی مؤثر بر هم‌گرایی و واگرایی، شیوه تولید و مصرف رسانه‌ای نیز تعیین‌کننده است. همان‌طور که بشیریه اظهار می‌کند که هم‌گرایی تنها از طریق ارزشهای مشترک فرهنگی و نهادهای اجتماعی حامی، چنانکه پارسونز می‌گوید، به وجود نمی‌آید، بلکه این ارزشها، هنجارها و نهادها باید در شبکه‌ای از ارتباطات گسترده قرار بگیرند (بشیریه، ۲۰۰۳). درواقع، بازنماییهای رسانه‌ای است که این عناصر را به تصویر می‌کشند و برای مخاطبان خویش روایت می‌کنند. لذا نحوه تولید و مصرف این روایت رسانه‌ای، تأثیر مستقیمی بر همگرایی و یا واگرایی خرده‌فرهنگها در جامعه دارند.

روش

پژوهش حاضر از نوع فراتحلیل است که واحد تجزیه‌وتحلیل آن، تحقیقات گذشته است. این رویکرد روش‌شناختی، امکان استفاده از برآیند یافته‌های پژوهشهای مختلف و درنتیجه برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری دربارهی موضوعات موردنظر و زمینه لازم را برای تصمیم‌سازی در حیطه‌های موضوعی پیچیده‌ای مانند، قومیت در دانشگاهها فراهم کرده است؛ این شیوه تحلیل کلان بر مبنای مراحل زیر صورت گرفته است:

صورت‌بندی مسئله	تلخیص مطالعات کیفی
بیان تفصیلی معیارهای انتخاب مطالعات	تلخیص مطالعات کمی
جست‌وجو و جمع‌آوری مطالعات	توصیف و تفسیر اندازه‌های اثر
انتخاب مطالعات برای فرا تحلیل	تجزیه‌وتحلیل توصیفی پژوهشها
کدگذاری مطالعات	تدوین سؤالها و فرضیه‌های پژوهش
ارزیابی مطالعات انتخاب‌شده	ترکیب مطالعات و انتخاب نوع تحلیل
مرور نظام‌مند بر مطالعات: سؤالات، روشها و نتایج مطالعات	ارائه نتایج

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-10-30]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1398.19.75.9.6]

با توجه به هدف پژوهش حاضر، جامعه آماری شامل کلیه پژوهشها و مقالات منتشره درزمینه هم‌گرایی ملی و هویت ملی دانشجویان کرد و بلوچ در طی سالهای ۱۳۷۰ تا ۱۳۹۷ است. جمع‌آوری داده‌ها و پژوهشها با استفاده از روش تمام شماری انجام شده به‌این‌ترتیب که تمام پژوهشهایی که قابلیت دسترسی دارند، جمع‌آوری شده‌اند.

در این میان، جستجوی این پایان‌نامه‌ها و طرحهای پژوهش انجام شده از طریق پایگاههای اطلاعاتی شامل، کتابخانه ملی، دانشگاه تهران، شورای عالی انقلاب فرهنگی و همچنین مقالات نیز از طریق پایگاههای داده پرتال جامع علوم انسانی،-Noormags, Iran doc، Magiran، SID، Civilica، Google Scholar، Scopus, Web of Science و با استفاده از کلیدواژه‌های «هم‌گرایی ملی یا همگرایی یا واگرایی یا هویت ملی یا هویت جمعی» و «دانشجو یا دانشگاهی» و «کرد یا بلوچ یا بلوچستان یا کردستان یا سیستان‌وبلوچستان یا زاهدان یا ایلام» و یا معادل انگلیسی آنها در مراکز بین‌المللی انجام شده است.

ملاکهای ورود برای قبول مطالعه در فراتحلیل حاضر عبارت بودند از:

مطالعه درزمینه هم‌گرایی ملی یا هویت ملی صورت گرفته باشد. ۲- پژوهش در قومهای کرد و بلوچ ایران صورت گرفته باشد. ۳- مطالعه در خصوص جامعه آماری دانشگاهی اعم از دانشجویان و یا اساتید و... مرتبط به جوامع قومی پژوهش و در دانشگاه صورت گرفته باشد ٤- در طی سالهای ۱۳۷۰ تا ۱۳۹۷ انجام شده باشد. ٥- در صورت پایان‌نامه بودن، مربوط به دوره‌های تحصیلی کارشناسی ارشد یا دکتری باشد. ٦- شاخصهای آماری مانند میانگین، انحراف استاندارد، ضریب هم‌بستگی، آماره تی، ضریب رگرسیون، حجم نمونه و ... در پژوهش ذکر شده باشد.

ملاکهای خروج برای رد مطالعه در فراتحلیل حاضر عبارت بودند از:

به‌صورت کیفی انجام شده باشد. ۲- به‌صورت توصیفی انجام شده باشد. ۳- تنها به‌صورت چکیده منتشر شده باشد. ٤- در جامعه‌ای چند گروهی انجام شده باشد و آماره‌های مربوط به گروه کرد یا بلوچ به‌صورت مجزا ذکر نشده باشد. ٥- مطالعه دارای ارزش و اعتبار

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-10-30]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1398.19.75.9.6]

کافی ازنظر علمی، اجرایی و ساختاری نباشد. ٦- مطالعه در جامعه آماری غیردانشگاهی و در خارج از دانشگاه صورت گرفته باشد.

به‌منظور جمع‌آوری داده‌های از فرم کاربرگ فراتحلیل یا فرم تلخیص داده‌ها که به‌صورت اکسل طراحی‌شده استفاده شده است. پس از بررسی مطالعات جمع‌آوری شده براساس ملاکهای ورود و ملاکهای خروج، مطالعات نهایی تعیین و توسط دو ارزیاب ارزیابی شدند. در این میان، معیارهای ارزیابی کیفیت مقالات بر اساس برخورداری مقاله از چارچوب نظری مناسب، تناسب و بهره‌مندی از فرضیات پژوهش (کمی)، تناسب شاخصهای موردبررسی و متغیرهای موردمطالعه، توصیف دقیق جامعه آماری و نمونه، سنجش کلیه متغیرهای موردتحقیق، کاربرد دقیق آماره‌ها (کمی)، تناسب متغیرها با آزمون آماری استفاده شده (کمی)، شیوه کدگذاری (کیفی)، شیوه تحلیل کیفی اطلاعات (کیفی)، بهره‌مندی از مدل تحلیلی، میزان پاسخگویی دقیق به سؤالات تحقیق و کیفیت کلی پژوهش بوده است و بر این اساس مقالات بر مبنای طیف لیکرت نمره‌دهی شده‌اند که نمره ۱ به معنای خیلی ضعیف و نمره ۵ به معنای خیلی قوی است. با مطالعه پژوهشهای انتخاب‌شده، اطلاعات موردنیاز وارد فرم کاربرگ فراتحلیل (جدول ۱) شد.

جدول ۱.فرم کاربرگ فراتحلیل برای ورود و تلخیص داده‌ها

اطلاعات اولیه پژوهش، موقعیت قومی و جغرافیایی

اطلاعات اولیه										موقعیت قومی	موقعیت جغرافیایی		
کد سند	نوع سند	عنوان	نویسنده / نویسندگان	آدرس نهادی نویسنده مسئول	نهاد حامی	سال انتشار	ناشر	مشخصات انتشار	لینک فایل	قوم موردمطالعه	استان	شهر	روستا

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-10-30]
[DOR: 20.1001.1.17358191.1398.19.75.9.6]

داده‌های کلی پژوهش، روش‌شناسی

داده‌های کلی پژوهش				روش‌شناسی					
سال شروع مطالعه	سال پایان مطالعه	کلمات کلیدی	چکیده	روش تحقیق (کمی، کیفی)	استراتژی پژوهش	تاکتیک جمع‌آوری اطلاعات	تاکتیک تحلیل اطلاعات	سؤال اصلی پژوهش	سؤال فرعی مرتبط	چارچوب نظری یا مفهومی	جامعه آماری	تعداد نمونه	روش نمونه‌گیری

متغیر مستقل (کمی) / عوامل مؤثر (کیفی)، شاخصهای اطلاعاتی / جمع‌بندی

متغیر وابسته و مستقل / عوامل مؤثر (کمی / کیفی)							جمع‌بندی				
متغیر وابسته و مستقل (کمی) / عامل مؤثر (کیفی)	پرسشنامه/طیف (کمی)	میانگین / میانه (کمی)	اندازه همبستگی / اسپیرمن-تیرسون و...	سطح معنی‌داری (کمی)	اندازه اثر (کمی)	ضریب روایی (کمی)	چگونگی ارتباط (کیفی)	اندازه همبستگی کلی پژوهش	پیشنهادات	نتیجه‌گیری	توضیحات کلیدی	امتیاز (۱-۵)

یافته‌ها

در جدول (۲) اطلاعات توصیفی تمام پژوهشهایی که ملاک ورود به فراتحلیل را داشتند گزارش شده است.

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-10-30]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1398.19.75.9.6]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1398.19.75.9.6] [Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-10-30]

جدول ۲. ویژگیهای روش‌شناسی پژوهشهای موردبررسی در حوزه هم‌گرایی و هویت ملی در میان دانشجویان کرد

عنوان	نویسنده (سال چاپ)	جامعه موردمطالعه	نوع انتشار	حجم نمونه	شیوه نمونه‌گیری	قومیت	استان	متغیر وابسته	متغیرهای بررسی‌شده
گرایش دانشجویان بلوچ به هویت ملی در ایران	عبداللهی و حسین بر (۲۰۰۳)	کلیه دانشجویان پسر و دختر بلوچ در سه دانشگاه سیستان و بلوچستان، علوم پزشکی زاهدان و آزاد اسلامی زاهدان	مقاله	۱۴۵	طبقه‌ای نسبی	بلوچ	سیستان و بلوچستان	هویت ملی	احساس تبعیض و نابرابری، احساس محرومیت، احساس رضایت و خوشبختی، کیفیت آموزش،
مطالعه چگونگی تعامل هویت ملی و قومی دانشجویان	میرزایی و عباس زاده (۲۰۱۴)	دانشجویان آذری، بلوچ و عرب دانشگاههای دولتی کشور در سال تحصیلی ۸۸-۸۷	مقاله	۱۸۳	چندمرحله‌ای	بلوچ	سیستان و بلوچستان	هویت ملی	هویت قومی، احساس محرومیت، جامعه‌پذیری قومی، تسلط به زبان مادری،
هویت جمعی غالب در بین دانشجویان سنندج	عبداللهی و مروت (۲۰۰۶)	کلیه دانشجویان شاغل به تحصیل در دانشگاههای کردستان، علوم پزشکی و دانشگاه آزاد سنندج	مقاله	۱۹۳	تصادفی طبقه‌ای نسبی	کرد	کردستان	هویت جمعی	میزان آگاهی، شبکه روابطی، جامعه‌پذیری، پایگاه اجتماعی-اقتصادی، پنداشت از خود، جنسیت،

عنوان	نویسنده (سال چاپ)	جامعه مورد مطالعه	نوع انتشار	حجم نمونه	شیوه نمونه‌گیری	قومیت	استان	متغیر وابسته	متغیرهای بررسی شده
تأثیر ماهواره بر هویت فرهنگی در کردستان ایران بررسی موردی دانشجویان کرد دانشگاههای سنندج	محمدپور، نقدی و نادرنژاد (۲۰۱۱)	دانشجویان دانشگاههای شهر سنندج	پایان‌نامه	۳۷۸	طبقه‌ای	کرد	کردستان	هویت ملی	میزان استفاده زا ماهواره، محتوای خبری ماهواره، محتوای سرگرمی ماهواره، محتوای آموزشی ماهواره، انواع محتوای ماهواره.
رابطه هویت ملی و هویت قومی در جوانان کرد؛ سقز	مقدس جعفری، شیخاوند‌ی و شریف پرو (۲۰۰۹)	کلیه دانشجویان دانشگاه پیام نور سقز در سال ۸۵	مقاله	۳۴۷	طبقه‌ای، تصادفی خوشه‌ای	کرد	کردستان	هویت ملی	تبعیض و نابرابری، شبکه روابطی، پایگاه اجتماعی – اقتصادی، تحصیلات، محل سکونت، جنسیت

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-10-30]
[DOR: 20.1001.1.17358191.1398.19.75.9.6]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1398.19.75.9.6] [Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-10-30]

عنوان	نویسنده (سال چاپ)	جامعه موردمطالعه	نوع انتشار	حجم نمونه	شیوه نمونه‌گیری	قومیت	استان	متغیر وابسته	متغیرهای بررسی‌شده
نگرش دانشجویان به اتحاد ملی و انسجام اسلامی	مروت و باغبانان (۲۰۱۲)	کلیه دانشجویان شاغل به تحصیل در واحدهای منطقه ۱۱ دانشگاه آزاد اسلامی شامل واحدهای کرمانشاه، اسلام‌آباد غرب، صحنه، کنگاور، سنقر، جوانرود، سنندج، قروه، بیجار، سقز، مریوان، ایلام، دره شهر و آبدانان	مقاله	۳۲۵	چندمرحله‌ای مطبق نسبی	کرد	کردستان	همگرایی	پایگاه اجتماعی- اقتصادی، مشارکت سیاسی، مشارکت اجتماعی، هویت دینی، اعتماد به مسئولین، تعلق اجتماعی،
رابطه سرمایه اجتماعی و هویت ملی دانشجویان ایلام	قاسمی و جمال وندی (۲۰۱۲)	دانشجویان دانشگاه آزاد واحد ایلام در سال تحصیلی ۹۰-۸۹	مقاله	۲۴۰	مطبق	کرد	ایلام	هویت ملی	اعتماد بین فردی، اعتماد عمومی، مشارکت سیاسی، مشارکت رسمی، مشارکت اجتماعی، سرمایه اجتماعی، اعتماد نهادی

عنوان	نویسنده (سال چاپ)	جامعه موردمطالعه	نوع انتشار	حجم نمونه	شیوه نمونه‌گیری	قومیت	استان	متغیر وابسته	متغیرهای بررسی‌شده
عوامل اجتماعی مؤثر بر هویت‌یابی دختران دانشجوی دانشگاه پیام نور سقز	برجوند (۲۰۱۰)	کلیه دانشجویان دختر دانشگاه پیام نور سقز	پایان‌نامه	۳۳۳	طبقه‌ای متناسب با حجم	کرد	کردستان	هویت ملی	احساس رضایت و خوشبختی، عقلانی کردن امور، اعتمادبه‌نفس، شبکه روابطی

[DOR: 20.1001.1.17358191.1398.19.75.9.6]

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-10-30]

حجم نمونه آماری در فراتحلیل حاضر هشت پژوهش بود. به‌طورکلی در تمامی پژوهشهای موردبررسی، ۲۱٤٤ فرد مطالعه شدند، که به‌طور متوسط برای هر پژوهش ۲٦۸ نفر است. همچنین از بین هشت پژوهش موردبررسی، هفت مورد مقاله فارسی و یک مورد پایان‌نامه است. روش نمونه‌گیری ۷۵ درصد پژوهشها به‌صورت تصادفی طبقه‌ای نسبی و در ۲۵ درصد پژوهشها به روش تصادفی خوشه‌ای چندمرحله‌ای است. همچنین دو مطالعه در قوم بلوچ و شش مطالعه نیز در قوم کرد انجام شده است. ازنظر محل انجام پژوهش نیز، پنج مطالعه در استان کردستان، دو مطالعه در استان سیستان‌وبلوچستان و یک مطالعه در استان ایلام انجام شده است. کل پژوهشهای واردشده به فراتحلیل حاضر در بین سالها ۱۳۸۱ تا ۱۳۹۲ صورت گرفته است، به‌طوری‌که دو پژوهش در سالهای ۱۳۸۱ تا ۱۳۸۵، ۳ پژوهش در سالها ۱۳۸۷ تا ۱۳۸۹ و ۳ پژوهش نیز در بین سالها ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۲ انجام شده است. کل پژوهشها در هر دو گروه زن و مرد انجام شده است. متغیر وابسته در یک مطالعه همگرایی، در پنج مطالعه هویت ملی و در دو مطالعه نیز هویت جمعی بود.

برای بررسی اندازه اثر ترکیبی متغیرهای بررسی‌شده با هم‌گرایی ملی و هویت ملی دانشجویان قوم و کرد و بلوچ از روش اندازه اثر ترکیبی تصادفی استفاده شده است. در کل در این ۸ پژوهش ۵۰ فرضیه بررسی شده است؛ که در جدول (۳) تعداد فرضیات و اندازه ترکیبی هریک از پژوهشها نشان داده شده است.

جدول ۳. شاخص اندازه اثر برای هر یک از پژوهشها

پژوهش (سال انجام پژوهش)	تعداد	میانگین اندازه اثر	حد پایین	حد بالا	Z	p
عبداللهی و حسین‌بر (۲۰۰۳)	۱۲	۰/۱۳۸	۰/۰٦۰	۰/۲۱٤	۳/٤۳٦	۰/۰۰۱
میرزایی و عباس‌زاده (۲۰۱٤)	٤	۰/۱۹۹	-۰/۰٤۵	۰/٤۲۱	۱/٦۰۱	۰/۱۰۹
عبداللهی و مروت (۲۰۰٦)	٦	۰/۳۲۲	۰/۰۵۷	۰/۵٤٤	۲/۳٦٦	۰/۰۱۸

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-10-30]
[DOR: 20.1001.1.17358191.1398.19.75.9.6]

پژوهش (سال انجام پژوهش)	تعداد	میانگین اندازه اثر	حد پایین	حد بالا	Z	p
محمدپور، نقدی و نادرنژاد (۲۰۱۱)	۵	۰/۱۶۰	۰/۰۹۶	۰/۲۲۲	٤/۸۷۳	۰/۰۰۱
مقدس جعفری، شیخاوندی و شریف‌پرو (۲۰۰۹)	٦	-۰/۰۱۱	-۰/۰۷۲	۰/۰۵۰	-۰/۳۵۳	۰/۷۲٤
مروت و باغبانان (۲۰۱۲)	٦	۰/۳۲۱	۰/۱۹۲	۰/٤٤۰	٤/۷۰٤	۰/۰۰۱
قاسمی و جمال وندی (۲۰۱۲)	۷	۰/۲٤۰	۰/۱۷٤	۰/۳۰٤	٦/۹۸۲	۰/۰۰۱
برجوند (۲۰۱۰)	٤	۰/٤۷۵	۰/۱۹۱	۰/٦۸۵	۳/۱۳۷	۰/۰۰۲

در جدول (٤) اندازه اثر ترکیبی مدل تصادفی هشت پژوهش موردبررسی نشان داده شده است.

جدول ٤. شاخص اندازه اثر برای کل پژوهشها

میانگین اندازه اثر ترکیبی تصادفی	تعداد	حد پایین	حد بالا	Z	p	df (Q)	Q	p
۰/۲۱۷	۵۰	۰/۱۵۵	۰/۲۷۷	٦/۷۱۳	۰/۰۰۱	٤۹	٦٤۸/۸۲۸	۰/۰۰۱

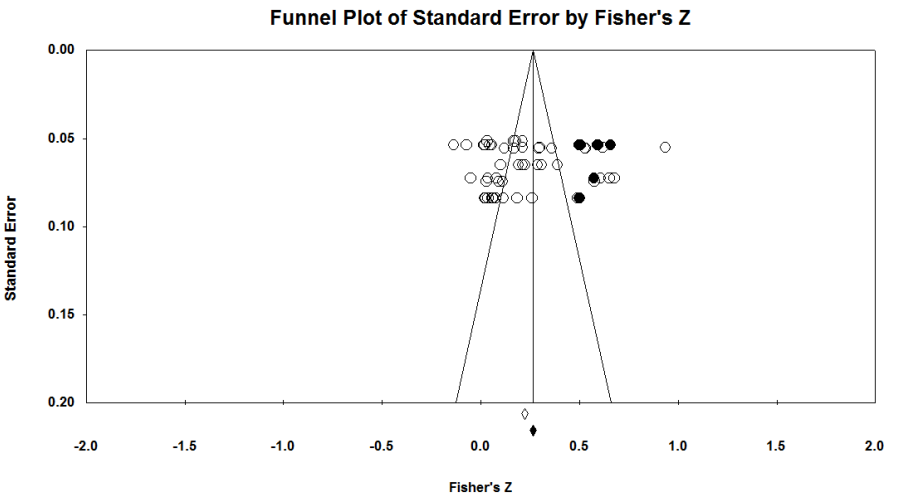
همان‌طور که نتایج نشان می‌دهد میانگین اندازه اثر ترکیبی در مدل تصادفی برابر با ۰/۲۱۷ به دست آمد که در سطح ۰/۰۰۱ معنادار است که بر طبق معیار کوهن[1] (۱۹۹۲، ۱۹۹۸) اندازه اثر به‌دست‌آمده در حد متوسط است. (بر طبق معیار کوهن ضریب همبستگی ۰/۱ ضعیف، ۰/۳ متوسط و ۰/۵ زیاد ارزیابی می‌شود). مقدار آماره Q برابر ٦٤۸/۸۲۸ (۰/۰۰۱) به دست آمده است که نشان از ناهمگونی اندازه اثر مطالعات دارد.

1. Cohen

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-10-30]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1398.19.75.9.6]

برای بررسی سوگیری انتشار از آزمون رگرسیون ایگر[1]، آزمون N ایمن از خطا[2]، آزمون اصلاح و برازش دوال توئیدی[3] و نمودار قیفی[4] (تصویر ۱) استفاده گردید. نتایج به‌دست‌آمده از آزمون رگرسیون ایگر (مقدار مورد انتظار= ۰/۵۳٤؛ se=۲/۹۵۵، t=۰/۱۸۰، P=۰/۸۵۷) با توجه به اینکه P≥۰/۰۵ است، می‌توان نتیجه گرفت که سوگیری وجود ندارد. همچنین بر طبق نتیجه آزمون N ایمن از خطا باید تعداد ۷٦۹۰ پژوهش با میانگین اثر صفر را برای ترکیب آزمون دو دامنه و دستیابی به ۰/۰۵ وارد تحلیل کنیم؛ که نشان‌دهنده این است که می‌تواند به‌اندازه اثر به‌دست‌آمده برای فاقد سوگیری بوده و قابل اطمینان است.

تصویر ۱. نمودار فانل/قیفی

بر اساس آزمون اصلاح و برازش دوال توئیدیدر مدل تصادفی باید هفت مطالعه به سمت

1. Egger's regression
2. Fail-safe N
3. Dual and Tweedie's trim and fill
4. funnel plot

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-10-30]
[DOR: 20.1001.1.17358191.1398.19.75.9.6]

راست اضافه شود تا نمودار فانل متقارن شود که در این صورت اندازه اثر کل از ۰/۲۱۷ به ۰/۲۵۵ افزایش می‌یابد. با توجه به کم بودن مطالعات اضافه‌شده می‌توان نتیجه گرفت که سوگیری معناداری وجود ندارد.

برای بررسی اینکه آیا میزان تغییرپذیری در اندازه‌های اثر فقط ناشی از خطای نمونه‌گیری است یا میزان تغییرپذیری بیش از آن است که بتوان آن را با خطای نمونه‌گیری تبیین کرد، از آزمون همگونی استفاده شده است. همان‌طور که در جدول (۵) نشان داده شده است آماره Q این فراتحلیل برابر با ٦٤٨/٨٢٨ (P≤۰/۰۰۱) و شاخص I^2 نیز برابر با ۹۲/٤٤٨ است بنابراین باید گفت مطالعات موجود در این گروه ناهمگن بوده و در اینجا متغیرهای مستقل و قومیت به‌عنوان متغیر تعدیل‌کننده در نظر گرفته شده است که نتایج آن در جدولهای (۵) و (٦) نشان داده شده است.

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-10-30]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1398.19.75.9.6]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1398.19.75.9.6] [Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-10-30]

جدول ۵. اندازه اثر ترکیبی براساس متغیرهای مستقل مرتبط

ردیف	متغیرهای مستقل موردبررسی	تکرار	میانگین اندازه اثر	حد پایین	حد بالا	Z	p	آزمون تفاوت Z	Q
۱	سرمایه اجتماعی	۱٤	۰/۳۳۷	۰/۲۰٤	۰/٤٥۸	٤/۷۷٤	۰/۰۰۰۱		
۲	میزان استفاده شبکه‌های ماهواره	۵	-۰/۱٦۰	-۰/۲۲۲	-۰/۰۹٦	-٤/۸۷۳	۰/۰۰۰۱		
۳	پایگاه اجتماعی- اقتصادی	۵	۰/۰۳۸	-۰/۰۳۳	۰/۱۰۸	۱/۰۳۷	۰/۰۰۰۱		
٤	احساس محرومیت	۳	-۰/۱۸٤	-۰/٤۱۹	۰/۰۷۵	-۱/۳۹۵	۰/۰۰۲		
۵	جنسیت	۳	-۰/۰۱۵	-۰/۱۵۹	۰/۱۳۰	-۰/۲۰۲	۰/۸٤۰		
٦	ویژگیهای شخصیتی	۳	۰/۳۰۹	۰/۰۰۲	۰/۵٦۳	۱/۹۷۵	۰/۰٤۸		
۷	رضایت از زندگی	۲	۰/۳۳۲	۰/۰۷۲	۰/۵۵۰	۲/٤۷۹	۰/۰۱۳	٦/۹٦۳ (۰/۰۰۰۱)	۲۳۰/٤۹۵ (۰/۰۰۰۱)
۸	محل سکونت	۲	۰/۰۵۹	-۰/۰۳۳	۰/۱٤۷	۱/۳۰۷	۰/۱۹۱		
۹	مشارکت سیاسی	۲	۰/۲۷۲	۰/۱۱۵	۰/٤۱٦	۳/۳٤۰	۰/۰۰۱		
۱۰	هویت قومی	۲	۰/۰۷۰	-۰/۰۳۳	۰/۱۷۲	۱/۳۳۲	۰/۱۸۳		
۱۱	انسجام اجتماعی	۲	۰/۵۰۵	۰/٤۳۸	۰/۵٦۷	۱۲/۵۹۵	۰/۰۰۰۱		
۱۲	هویت دینی	۱	۰/۲۸٦	۰/۱۸۳	۰/۳۸۳	۵/۲۷۹	۰/۰۰۰۱		
۱۳	تسلط به زبان مادری	۱	۰/۰۹۰	-۰/۰۵٦	۰/۲۳۲	۱/۲۱۱	۰/۲۲٦		
۱٤	تحصیلات	۱	-۰/۰۷۱	-۰/۱۷۵	۰/۰۳۵	-۱/۳۱٦	۰/۱۸۸		
۱۵	کیفیت آموزش	۱	-۰/۰۱۹	-۰/۱۸۱	۰/۱٤۵	-۰/۲۲٦	۰/۸۲۱		
۱٦	هم‌گرایی اجتماعی	۱	۰/۱۸۳	۰/۰۲۰	۰/۳۳٦	۲/۲۰۰	۰/۰۲۸	٦/۹٦۳ (۰/۰۰۰۱)	۲۳۰/٤۹۵ (۰/۰۰۰۱)
۱۷	میزان استفاده از رسانه‌های جمعی	۱	۰/۰۵۹	-۰/۱۰۵	۰/۲۲۰	۰/۷۰۲	۰/٤۸۳		
۱۸	میزان تعامل و پیوستگی خانوادگی	۱	۰/۲۵۵	۰/۰۹٦	۰/٤۰۱	۳/۱۰۲	۰/۰۰۲		

همان‌طور که در جدول (۵) مشاهده می‌شود بیشترین اندازه اثر متغیرهای مؤثر بر هم‌گرایی ملی مربوط به متغیر انسجام اجتماعی (۰/۵۰۵) که بر طبق معیار کوهن در حد زیاد است. پس‌ازآن به ترتیب متغیرهای سرمایه اجتماعی (۰/۳۳۷)، رضایت از زندگی (۰/۳۳۲) ویژگیهای شخصیتی (۰/۳۰۹)، هویت دینی (۰/۲۸٦)، مشارکت سیاسی (۰/۲۷۲) و تعامل و هم‌گرایی در خانواده (۰/۲۵۰) است که ازنظر میزان اثر در حد متوسط است. از طرف دیگر، بر مبنای نتیجه فراتحلیل، عواملی مانند احساس محرومیت (۰/۱۸٤-)، میزان مصرف رسانه‌ای از شبکه‌های ماهواره‌ای (۰/۱٦-)، بیشترین اثر منفی را بر احساس هم‌گرایی ملی گذارده است.

همان‌طور که مشاهده می‌شود آماره Z برابر ٦/۹٦۳ است که با توجه به سطح معناداری آن می‌توان گفت بین میانگین اندازه اثر متغیرهای مستقل تفاوت معنادار وجود دارد. همچنین آماره Q برابر با ۲۳۰/٤۹۵ (۰/۰۰۰۱) و بنابراین می‌توان گفت که نوع متغیر مستقل نقش تعدیل‌کننده در اندازه اثر ترکیبی به‌دست‌آمده ایفا می‌کند.

جدول ٦. اندازه اثر ترکیبی براساس قومیت

شاخص تعدیل‌کننده		تعداد فرضیات	برآورد نقطه‌ای	سطح ۹۵٪		Z	Q
				حد پایین	حد بالا		
قومیت	کرد	۳٤	۰/۲٤۵	۰/۱٦۷	۰/۳۲۰	٦/۸۲۳ (۰/۰۰۱)	۲/۵۱۱ (۰/۱۱۳)
	بلوچ	۱٦	۰/۱۵٤	۰/۰۷۱	۰/۲۳۵		

همان‌طور که در جدول (٦) مشاهده می‌شود که در قوم کرد ۳٤ فرضیه انجام شده که میانگین اندازه اثر ترکیبی آنها برابر با ۰/۲٤۵ و در قوم بلوچ ۱٦ فرضیه انجام شده که میانگین اندازه اثر ترکیبی آنها برابر با ۰/۱۵٤ است. آماره Z و سطح معناداری آن نشان می‌دهد که میانگین اندازه اثر در دو قوم کرد و بلوچ به‌طور معنادار متفاوت است ($P\leq$۰/۰۰۱). از طرف

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-10-30]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1398.19.75.9.6]

دیگر، سطح معناداری آزمون Q بزرگ‌تر از ۵ درصد است که این موضوع نشان‌دهنده این است که متغیر قومیت نمی‌تواند در اندازه اثر کلی به دست آمده نقش تعدیل‌کننده ایفا کند و لذا قومیت موجب ناهمگنی نمی‌شود.

بحث

هم‌گرایی ملی در میان دانشجویان کرد

تاکنون شش مقاله به‌طور محوری به هم‌گرایی و هویت ملی در دانشجویان قوم کرد پرداخته‌اند. در تمامی این مقالات از روش کمی استفاده شده و ابزار جمع‌آوری اطلاعات، پرسشنامه بوده است. شیوه نمونه‌گیری در سه مقاله، تصادفی طبقه‌ای و در دو مقاله، خوشه‌ای چندمرحله‌ای و در یک مقاله گلوله‌برفی بوده است.

موقعیت جغرافیایی جمعیت نمونه در دو مقاله شهرهای کردستان با حجم نمونه ۱۹۳ نفر و ۳٤۷ نفر، در یک مقاله ایلام با حجم نمونه ۲٤۰ نفر، در یک مقاله شهرهای گوناگون کردنشین در سه استان کردستان، کرمانشاه و ایلام با حجم نمونه ۳۲۵ نفر و در مقاله دیگر که جامعه آماری میان قومیتی را در نظر داشته است، استانهای تبریز، کردستان و خوزستان با حجم نمونه ٦۸۷ نفر بوده است.

در مقاله «هویت جمعی غالب در بین دانشجویان سنندج» یافته‌های تحقیق بیانگر این است که دانشجویان موردمطالعه دارای هر سه نوع هویت قومی، ملی و جهانی بوده اما در اولویت‌بندی به ترتیب در درجه اول به هویت قومی، در درجه دوم به هویت جهانی و در درجه سوم به هویت ملی ارجحیت داده‌اند. این مطلب در درجه نخست مؤید ضعف هویت ملی است به‌طوری‌که افراد پس از فاصله گرفتن از هویت خاص‌گرایانه قومی به جای جذب شدن به‌سوی هویت ملی، به دلیل ضعف این هویت به سمت هویت جهان‌وطن گرایش می‌یابند. متغیرهای میزان آگاهی (اندازه همبستگی: ۰/٦۰۸)، گستره شبکه روابط (اندازه

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-10-30]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1398.19.75.9.6]

همبستگی: ۰/٦۸۰) و گروه مرجع (اندازه همبستگی: ۰/٦۵۰) نیز به‌طور مستقیم بر افزایش هویت ملی مؤثر هستند. البته بر اساس همین مطالعه، میزان تساهل و تسامح دانشجویان در هویت قومی افزایش نسبی داشته است، به‌گونه‌ای که هرچند ایشان به برخی مؤلفه‌های قومی، همچون عشق به زبان و سرزمین مادری تمایل زیادی داشته‌اند، اما به برقراری و رابطه با دیگران، همچون همسایگی، دوستی، ازدواج نیز تمایل داشتند (عبداللهی و مروت، ۲۰۰٦).

در مقاله «رابطه هویت ملی و هویت قومی در جوانان کرد؛ سقز» نتایج توصیفی تحقیق نشان می‌دهد نزدیک به ۸۷ درصد پاسخگویان به مؤلفه هویت ملی و نزدیک به ۹۵ درصد آنها به مؤلفه هویت قومی به‌طور متوسط رو به بالا پایبند بوده‌اند. درواقع پاسخگویان هم به هویت ملی و هم به هویت قومی پایبندی بالایی دارند هرچند که این پایبندی به هویت قومی بیشتر است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد احساس نابرابری اجتماعی با احساس هویت ملی (میزان همبستگی: ۰/٤۵۱-) رابطه معکوس و معناداری دارد، اما با هویت قومی دارای رابطه‌ای مستقیم است (مقدس جعفری، شیخاوندی و شریف‌پور، ۲۰۰۹).

در مقاله «نگرش دانشجویان به اتحاد ملی و انسجام اسلامی» نتایج نشان می‌دهد که درمجموع گرایش دانشجویان به اتحاد ملی و انسجام اسلامی نسبتا قوی است (میزان دقیق در مقاله ذکر نشده است) متغیرهایی مانند مشارکت سیاسی (میزان همبستگی: ۰/۳٤۵)، عضویت در تشکلهای مدنی (میزان همبستگی: ۰/۱٦۷)، گرایش به عقاید دینی (میزان همبستگی: ۰/۲۸٦)، اعتماد به مسئولان (میزان همبستگی: ۰/٤۸۵) و تعلق اجتماعی عام (میزان همبستگی: ۰/٤۸۳) رابطه مثبت و معناداری با اتحاد ملی داشته‌اند و تعلق اجتماعی عام (اندازه اثر ۰/۳۱٦) و اعتماد به مسئولان (اندازه اثر ۰/۲۰۸) بیشترین اثرگذاری را بر متغیر وابسته دارند. در معادله رگرسیونی این مطالعه، تعلق به اجتماع عام (۰/۳۱٦) و اعتماد به دولت و مسئولان (۰/۲۰۸) بیشترین میزان تأثیر را بر اتحاد ملی و انسجام اسلامی در میان دانشجویان داشته است (مروت و باغبانیان، ۲۰۱۲).

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-10-30]
[DOR: 20.1001.1.17358191.1398.19.75.9.6]

در پژوهش «رابطه سرمایه اجتماعی و هویت ملی جوانان ایلام»، میانگین میزان اعتماد بین فردی در بین گروههای موردبررسی ۳۶/۱۶ درصد و میانگین اعتماد نهادی در بین پاسخگویان ۳۳/۴۸ است که بنا به تفسیر نویسنده در حد متوسط رو به پایین است؛ میزان مشارکت سیاسی در بین فعالیتهای موردبررسی به میزان (۵۳ درصد) در حد متوسط است؛ میزان مشارکت رسمی نیز ۱۸ درصد و در حد کم است. بااین‌وجود، میزان همکاری با جامعه با میانگین ۵۷/۳۴ نسبتا مناسب است. همچنین نتایج تحقیق نشان می‌دهد بین سرمایه اجتماعی و هویت ملی (اندازه همبستگی: ۰/۳۰) رابطه معناداری وجود دارد و این امر بدین معنی است که هویت ملی وقتی صورت می‌بندد که سرمایه اجتماعی ازلحاظ کمی و کیفی به‌موازات آن گسترش یابد. داده‌های این مطالعه با نظریه پارسونز که نظریه محوری در این پژوهش است، بیشترین سازگاری را دارد؛ که بر اساس آن، کنشگران در جامعه بر اساس اهداف و نیازهای مشترک به تعامل با یکدیگر می‌پردازند و در آن نظام فرهنگی به تولید هنجارها و ارزشها و نهادینه کردن آنها می‌پردازد. در همین راستا، چنانچه نظام فرهنگی کارکرد خود را درست انجام دهد، یکی از نتایج آن، ایجاد اعتماد عمومی است. به برکت نظام فرهنگی، نظام اجتماعی در جهان ارزشها و هنجارها، آنهایی را برمی‌گزینند که به تقویت بنیادهای هم‌گرایی کمک می‌کنند. ازاین‌رو، هر چه اعتماد در جامعه بالاتر باشد، هویت ملی نیز بالاتر خواهد بود؛ بنابراین متغیرهای اعتماد بین فردی (اندازه همبستگی: ۰/۲۸)، اعتماد عمومی (۰/۲۲)، مشارکت سیاسی (۰/۱۹)، مشارکت رسمی (۰/۳۷)، میزان همکاری (۰/۲۱) و میزان سرمایه اجتماعی (۰/۳۰) رابطه معنادار و هم‌افزایی را با متغیر هویت ملی نشان می‌دهد (قاسمی و جمال‌وندی، ۲۰۱۲).

مطالعه دیگری با عنوان «تبیین ابعاد هویت ملی قومیتی دانشجویان شهید مدنی آذربایجان» (یارمحمدزاده و جواد مصرآبادی، ۲۰۱٤) نشان می‌دهد که هویت ملی ترکهای آذری به‌طور معنی‌داری بیشتر از هویت ملی کردها است. در این مطالعه، در میان کردها، بیشترین میزان

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-10-30]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1398.19.75.9.6]

هویت ملی در سنندج (۲۸۰/۰۹) و کمترین میزان در مهاباد (۲۵۳/۳) مشاهده شده است. نتایج مقاله «بررسی رابطه هویت ملی و قومی با تأکید بر احساس محرومیت و جامعه‌پذیری قومی» (ربانی و همکاران، ۲۰۰۹)، نشان می‌دهد که بین هویت قومی و هویت ملی، رابطه مثبت ۰/۳۱ وجود دارد، اما در نقطه مقابل میان، احساس محرومیت نسبی و هویت ملی، رابطه منفی ۰/۵۶۳ دارد. به‌عبارت‌دیگر، در این مطالعه، هرچقدر، هویتهای قومی دچار احساس محرومیت کمتری بوده‌اند، دارای هویت ملی بالاتری بوده‌اند و بسیار جالب است که احساس محرومیت نسبی با هویت قومی رابطه مثبت ۰/۱۸ دارد که به معنی آن است که با افزایش احساس محرومیت، بجای هویت ملی، هویت قومی تقویت می‌شود.

سه گروه دانشجویی موردمطالعه کرد، آذری و عرب دارای هویت ملی و قومی بالایی هستند. میزان هویت ملی در دانشجویان آذری (۹۱/۶±۲۳/۹) در کرد (۸٤/٦±۲٤/٥) و عرب (۷۷/۲±۲۲/۱) است و میزان هویت قومی در میان آذریها (۳۸/٦±۹/۳) در کردها (۳۹/۲±۹/۹) و در عربها (٤۳/۸±۹/۷) است که نشان می‌دهد میزان هویت قومی در عربها از کردها بیشتر و از آذریها کمتر است (ربانی و همکاران، ۲۰۰۹). ازاین‌رو، فرضیه پژوهش مذکور در رابطه میان دو متغیر اصلی تحقیق یعنی هویت ملی و قومی تأیید شد و مشخص شد که رابطه از نوع مثبت و هم‌افزاست؛ این یافته تأیید دیدگاه غیرخطی است که برخلاف رویکرد خطی به تقابل و تعارض هویت ملی و هویت قومی اعتقادی ندارد و از طرفی تأیید دیدگاه کنش متقابل نمادین است که افراد را دارای هویتهای گوناگونی می‌داند که در طول یکدیگر قرار دارند و هر یک سطوحی از هویت فرد را شکل می‌دهند و در کل مکمل یکدیگر هستند (ربانی و همکاران، ۲۰۰۹).

همچنین در ارتباط متغیر جامعه‌پذیری قومی با هویت ملی (میزان همبستگی: ۰/۱۳) و قومی، مشخص شد که این متغیر با هر دو نوع هویت ملی و قومی رابطه مثبت داشته و البته این رابطه با هویت قومی به‌صورت معناداری بیشتر بوده است؛ بنابراین تلاش بیشتر جهت انتقال ارزشها و باورهای فرهنگ ملی–ایرانی از طریق خانواده‌ها به نسلهای بعدی و تأکید

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-10-30]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1398.19.75.9.6]

ویژه بر عناصر مشترک فرهنگهای قومی و ملی می‌تواند انسجام و تقویت هویت ملی را در عین احترام به فرهنگهای قومی در پی داشته باشد (ربانی و همکاران، ۲۰۰۹).

هم‌گرایی ملی در میان دانشجویان بلوچ

بر مبنای مطالعات انجام شده روی وضعیت هم‌گرایی ملی در دانشجویان بلوچ، در دو مقاله به‌صورت مشخص به متغیر وابسته هویت ملی پرداخته شده است. هر دو اثر به روش کمی و با اتکا به ابزار سنجش پرسشنامه به مطالعه اقدام کرده‌اند. شیوه نمونه‌گیری هر دو مقاله احتمالی بوده و یکی از آنها از روش طبقه‌ای نسبی و در دیگری از خوشه‌ای چندمرحله‌ای استفاده کرده است. جامعه تحت بررسی یکی از این پژوهشها، دانشجویان سه دانشگاه سیستان‌وبلوچستان، علوم پزشکی و آزاد اسلامی زاهدان با حجم نمونه ۱٤٥ نفر و در پژوهش دیگر که به‌صورت میان قومی صورت گرفته، جمعیت آماری دانشجویان آذری، بلوچ و عرب دانشگاههای دولتی کشور در سال تحصیلی ۸۸-۸۷ با حجم آماری ٦۳۹ نفر بوده است.

در مقاله اول، با عنوان «گرایش دانشجویان بلوچ به هویت ملی در ایران»، متغیر میزان تعامل و پیوستگی خانوادگی (میزان همبستگی: ۰/۲۲۷-)، اثرگذاری همسالان (میزان همبستگی: ۰/۲۱۱-)، گروههای مرجع (میزان همبستگی: ۰/۱٦٥-) همگی دارای رابطه معکوس معنی‌دار با هویت ملی بوده‌اند. این نتیجه بدان معنی است که هر چه میزان تعامل و پیوستگی خانوادگی و تأثیرگذاری گروههای مرجع بومی بیشتر باشد، هویت ملی کاهش می‌یابد. بالا بودن میزان تعاملات و پیوستگی دانشجویان بلوچ با خانواده و طایفه خویش و همچنین پایین بودن پیوستگی آنان با نهادهای ملی و مدنی و به‌تبع آن سطح پایین گرایش آنان به هویت ملی در بعد سیاسی، مؤید دیدگاه کنش متقابل نمادی است که در آن روی فرآیند اجتماعی شدن و نوع و محتوای تعاملات افراد با دیگران و پنداشتهای آنان از واقعیت اجتماعی تأکید می‌شود. چنین به نظر می‌رسد که در استان سیستان‌وبلوچستان به علت نبود

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-10-30]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1398.19.75.9.6]

یا ضعف نهادهای مدنی و ضعف عملکرد نهادهای دولتی، تعاملات درون‌گروهی و تقویت پیوستگی جوانان بلوچ با گروههای نخستین به‌ویژه طایفه و به‌تبع آن تقویت ویژگیهای شخصیتی و گرایشهای خاص‌گرایانه ازجمله هویتهای جمعی کوچک و محلی تشدید شده است؛ بنابراین می‌توان گفت که در فرایند اجتماعی شدن، جوانان بلوچ نقش نهادهای نخستین ازجمله ساختار خویشاوندی پدرسالارانه در جهت شکل دادن به هویتها و کنشهای خاص‌گرایانه محلی پررنگ و برعکس نقش نهادهای رسمی چون آموزش‌وپرورش و... نهادهای مدنی نظیر انجمنهای علمی و هنری و... در ساختن هویتهای جمعی عام اجتماعی یا ملی کم‌رنگ است (عبداللهی و حسین‌بر، ۲۰۰۳).

از طرف دیگر، دانشجویان بلوچ نسبت به برخی از مؤلفه‌های هویت ملی همچون سرزمین و ملت ایران، گرایش مثبت نسبتا بالایی دارند، ولی نسبت به مؤلفه سیاسی آن یعنی حکومت جمهوری اسلامی ایران بی‌تفاوت‌اند. دانشجویان بلوچ رتبه‌بندی قوم بلوچ در میان اقوام ایرانی ازلحاظ بهره‌مندی از فرصتها و امکانات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی موجود در کشور در ردیف آخر (هفتم) ارزیابی می‌کنند که اتفاقا با رتبه‌بندی وقت استانها ازلحاظ سطح توسعه‌یافتگی مطابقت دارد. آنها معیار مسئولان دولتی را در ابراز توجه به اقوام ایرانی، نوع مذهب می‌دانند و این امر موجب سوق دادن ایشان به سمت گروههای محلی و فراملی و درعین‌حال ستیز با دولت می‌شود. از طرف دیگر بر مبنای تحلیل رگرسیون چندمتغیره متغیرهای مستقل این پژوهش، متغیر میزان رضایت دانشجویان از تحصیل، کار و زندگی در ایران بالاترین سهم (B=۰/۰۳۵) در تغییرات متغیر وابسته یعنی گرایش دانشجویان بلوچ به هویت ملی در ایران را به خود اختصاص دهد (عبداللهی و حسین‌بر، ۲۰۰۳) که این یافته دقیقا مشابه پژوهش حاجیانی و رضایی (۲۰۱٤) در کردستان است که در آن میزان رضایت از زندگی مؤثرترین متغیر در تعیین متغیر وابسته، میزان گرایش به هم‌گرایی ملی، بود، مطالعه‌ای که حدود ۱۱ سال بعد از تحقیق حاضر در منطقه کردستان ایران انجام شد. هر دو این مطالعات نشان می‌دهد که هر چه احساس

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-10-30]
[DOR: 20.1001.1.17358191.1398.19.75.9.6]

رضایت از زندگی بیشتر باشد، میزان تعلق‌خاطر به هویت ملی و هم‌گرایی ملی بیشتر است که بر اساس دیدگاه مبادله می‌توان آن را نگاهی ابزاری به هویتهای جمعی، همچون هویت ملی، تحلیل کرد که از نظمی حمایت می‌کند که منافع آنها را منعکس کند.

در مقاله دوم، با عنوان «مطالعه چگونگی تعامل هویت ملی و قومی دانشجویان»، نتایج نشان می‌دهد که میانگین هویت ملی در کل نمونه، مشتمل بر تمام قومیتهای موردبررسی، ٦٧/٦ بوده است، اما در مقایسه، این شاخص در میان نمونه‌های بلوچ بالغ‌بر ٦٩/٨ و از تمام قومیتهای موردبررسی بالاتر است. همچنین میزان هویت قومی در میان اقوام موردمطالعه پژوهش به‌طور متوسط ٦٣/٥ و در میان بلوچها، کمتر از دیگران، ٥٨/٣ بوده است. بعلاوه، این پژوهش بیان می‌دارد که در میان بلوچها، متغیر هویت قومی (میزان همبستگی: ٠/١١ و سطح معناداری ٠/٠٥) رابطه مستقیمی با هویت ملی دارد و هر چه هویت قومی بالاتر باشد، هویت ملی نیز بالاتر است. این نتیجه نیز مؤید نظریه کنش متقابل نمادین است که بر تعدد ترکیبی و چندگانه بودن هویت تأکید دارند. بر اساس این تئوری، کنشگران با انواع مدلها، الگوها و هویتهای فرهنگی آشنا شده و از طریق فرآیندهای جامعه‌پذیری، اثرپذیری از قدرت سیاسی، رسانه‌ها، عوامل طبیعی و جغرافیایی همگی آنها را به‌تدریج درونی و خویش را متعهد و متعلق به آنها تصور می‌کنند. همچنین، این نتیجه را می‌توان تأیید رویکرد غیرخطی دانست. رویکردی که تقویت هر یک از هویتهای ملی و قومی را به ضرر دیگری تفسیر نمی‌کند. از طرف دیگر، متغیر احساس محرومیت (میزان همبستگی: ٠/٥٢-) نیز رابطه معنادار ولی معکوسی با هویت ملی دارد، یعنی با بالا رفتن احساس محرومیت نسبی هویت ملی کاهش می‌یابد، درحالی‌که افزایش احساس محرومیت نسبی موجب بالاتر رفتن میزان هویت قومی می‌شود. همچنین در این مقاله رابطه بین جامعه‌پذیری قومی با هویت ملی و هویت قومی موردبررسی قرار گرفته است. در خصوص رابطه این متغیر با هویت ملی نتایج حاکی از عدم وجود رابطه است؛ اما این رابطه با هویت قومی معنادار، مثبت، هم‌افزا و نسبتا متوسط است (میرزایی و عباس‌زاده، ٢٠١٤).

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-10-30]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1398.19.75.9.6]

جمع‌بندی

بر مبنای کل داده‌های تحلیل‌شده می‌توان اظهار داشت که مهمترین عوامل مثبت مؤثر بر هم‌گرایی ملی مربوط به متغیر انسجام اجتماعی (۰/۵۰۵)، سرمایه اجتماعی (۰/۳۳۷)، رضایت از زندگی (۰/۳۳۲) و همچنین عوامل منفی مؤثر مشتمل بر احساس محرومیت (۰/۱۸٤-)، میزان مصرف رسانه‌ای از شبکه‌های ماهواره‌ای (۰/۱٦-)، است.

در میان متغیرهای مؤثر مثبت، انسجام اجتماعی (۰/۵۰۵) تقریبا با همه عوامل مؤثر به هم‌گرایی ملی، همچون هویت دینی (۰/۲۸٦) و مذهبی، هم‌گرایی اجتماعی (۰/۱۸۳)، هویت قومی (۰/۰۷) و میزان تعامل و پیوستگی خانوادگی و طایفه‌ای (۰/۲۵۵) ارتباط مستقیم دارد و از همین رو، مهمترین متغیر مؤثر بر هم‌گرایی ملی است. از طرف دیگر، سرمایه اجتماعی عامل بسیار مهم دیگری در جهت‌گیری نسبت به احساس هم‌گرایی ملی است. این متغیر را می‌توان اعم و مرتبط با متغیرهای مهمی همچون حمایت اجتماعی، اعتماد اجتماعی، مشارکت اجتماعی، مشارکت سیاسی، ارتباطات میان فرهنگی، ارتباطات درون فرهنگی و ارتباط با همتایان در خارج از مرزهای کشور دانست. چنانکه یارمحمد قاسمی (۲۰۱۲) نشان می‌دهد در میان دانشجویان کرد، سرمایه اجتماعی با هویت ملی رابطه معناداری (همبستگی: ۰/۳۰) وجود دارد. از طرف دیگر در مطالعه مروت (۲۰۱۲) در همان گروه جمعیتی نیز نشان داده می‌شود که زیر مقوله‌های سرمایه اجتماعی، مانند مشارکت سیاسی، عضویت در تشکلهای مدنی، اعتماد به مسئولان و تعلق اجتماعی عام، تعیین‌کننده ۲۲/٦ درصد از تغییرات هم‌گرایی ملی است. در میان دانشجویان بلوچ، مطالعه عبداللهی و حسین‌بر (۲۰۰۳) نیز نشان داد که تعامل و پیوستگی طایفه‌ای، میزان و تعامل پیوستگی با همسالان و میزان تعامل و پیوستگی با گروههای مرجع تأثیر مستقیمی بر احساس هویت ملی دارد.

در این میان، رضایت از زندگی (۰/۳۳۲) سومین متغیر مستقل تعیین‌کننده نسبت به میزان

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-10-30]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1398.19.75.9.6]

احساس هم‌گرایی ملی است. درواقع، از منظر این عامل، احساس هم‌گرایی ملی به‌عنوان یک جهت‌گیری شخصی نسبت به زندگی تعریف می‌شود که از منظر روان‌شناسی اجتماعی تحت‌تأثیر کیفیت زندگی، احساس خوشبختی و بهزیستی روانی و فاصله میان تصویر واقعیت موجود و انتظارات قرار دارد. در مطالعه‌ای دیگر، آقایوسفی و نسیم (۱۳۸۹) نشان می‌دهد که بهزیستی روانی که شامل احساس خوشبختی و رضایت از زندگی و کیفیت زندگی است بر میزان حس انسجام اجتماعی تأثیر دارد (آقایوسفی و نسیم، ۲۰۱۱). بعلاوه، بر مبنای یافته‌های آن پژوهش، میزان اعتماد عمومی نیز در تعیین سطح هم‌گرایی ملی نقش اصلی را بازی می‌کند. درواقع شاید بتوان گفت که اعتماد بین اعضای گروه و جامعه اساسا شاخص همبستگی است. در این میان، اعتماد به‌عنوان نوعی واکنش روان‌شناختی با ویژگیهایی مانند اطمینان، قابلیت پیش‌بینی رفتار، احساس کنترل و اعتقاد به اثرگذاری مشخص می‌شود و نوعی انتظار است که از عناصر شناختی (شناخت منبع اعتماد و اطمینان به او) عاطفی (احساس مطلوب) و اخلاقی (متعهد، باثبات، امین، صادق و...) صورت می‌یابد (رضایی و حاجیانی، ۲۰۱٤).

از طرف دیگر، احساس محرومیت (۰/۱۸٤-) که به‌صورت جدی مرتبط با متغیر رضایت از زندگی است، از مهمترین متغیرهای منفی اثرگذار بر شکل‌گیری احساس هم‌گرایی ملی است. برای مثال، مقدس جعفری و همکاران (۲۰۰۹) در مطالعه خود در سقز نشان داد که میزان احساس محرومیت تأثیر مستقیمی بر هویتهای قومی و ملی دارد و فرد را از هویت ملی دور کرده و به هویت قومی نزدیک می‌کند. به‌صورت مشابه ربانی (۱۳۸۷) در یک مطالعه چند استانی نشان می‌دهد که احساس محرومیت نسبی تا ۰/٥٦ درصد موجب کاهش تمایل به هویت ملی میشود که این امر با یک رابطه ۰/۱۸ مثبت به هویت قومی متصل می‌شود. همچنین، عبداللهی و حسین‌بر (۲۰۰۳) اذعان داشته است که دانشجویان بلوچ موردمطالعه پژوهش، قوم بلوچ را در ردیف آخر دسترسی به فرصتها و امکانات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی موجود در کشور تلقی می‌کردند که اتفاقا با رتبه‌بندی رسمی وقت استان

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-10-30]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1398.19.75.9.6]

سیستان‌وبلوچستان در میان استانها ازلحاظ سطح توسعه‌یافتگی تطابق داشته است و همین امر موجب تقویت احساس محرومیت و به‌تبع آن، هویت قومی در مقابل هویت ملی می‌شود. در مطالعه‌ای مشابه، میرزایی (۲۰۱٤) نشان داد که متغیر هویت قومی رابطه مستقیمی با هویت ملی دارد و هر چه هویت قومی بالاتر باشد، هویت ملی نیز افزایش می‌یابد، اما در این میان احساس محرومیت رابطه معنادار ولی معکوسی با هویت ملی و رابطه مستقیم و معناداری با هویت قومی دارد که به معنی آن است که با افزایش احساس محرومیت، احساس تعلق به هویت ملی کاهش یافته و در مقابل، تعلق به هویت قومی افزایش می‌یابد.

به‌بیان‌دیگر، با وجود احساس محرومیت، فرد از هویت قومی به‌مثابه سپر محافظتی استفاده می‌کند که جایگزین هویت ملی می‌شود. صورت‌بندی این سپر از سامانه‌ای مفهومی بهره میبرد که بُعد اول آن احساس واگرایی و دوگانگی با اکثریت است، بُعد دوم، تفسیر دانشجویان کرد/ بلوچ از سیاست‌گذاری دولت به‌مثابه عامل و مجری تفوق فرهنگ، قومیت و مذهب فارس شیعی بر کرد یا بلوچ سنی است، بعد سوم، ارتباطات درون قومی در داخل و خارج مرزهای کشور و همچنین مصرف رسانه‌ای جایگزین و سرمایه اجتماعی منبعث از آنهاست که امکان هویت‌یابی جایگزین را برمی سازد؛ امری که می‌تواند با سیاست‌گذاری صحیح و رفع احساس محرومیت و برطرف کردن موانع محلی و ملی برای کسب امتیازات اجتماعی، مرتفع شود.

ملاحظات اخلاقی

تعارض منافع

نویسندگان مقاله، هیچ‌گونه تعارض منافعی با یکدیگر در این مطالعه ندارند.

پیروی از اصول اخلاق پژوهش

کلیه اصول اخلاق نشر و اخلاق پژوهش در این مطالعه رعایت شده است.

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-10-30]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1398.19.75.9.6]

منابع مالی

این مقاله نوشته و برگرفته از پژوهش پایان‌نامه دکترای جامعه‌شناسی فرهنگی سبحان رضایی است که با راهنمایی دکتر محمود شهابی و مشاوره دکتر حسام‌الدین آشنا و دکتر عباس کاظمی در پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری انجام شده است.

همچنین بخشی از هزینه اجرای این پژوهش توسط شورای عالی انقلاب فرهنگی (۱۳۹۳-۱۳۹۶) تأمین شده است.

مشارکت نویسندگان

طراحی پژوهش: دکتر محمود شهابی، دکتر حسام‌الدین آشنا، سبحان رضایی؛ **هدایت و نظارت:** دکتر محمود شهابی، دکتر حسام‌الدین آشنا؛ **جمع‌آوری و ورود اطلاعات پژوهش:** سبحان رضایی، مریم محمدتقی نسب **تحلیل اطلاعات:** سبحان رضایی، مریم محمد تقی نسب؛ **نگارش مقاله:** سبحان رضایی؛ **ویرایش و نهایی‌سازی مقاله:** دکتر محمود شهابی، دکتر حسام‌الدین آشنا، سبحان رضایی، مریم محمدتقی نسب.

تقدیر و تشکر

از سرکار خانمها مهشید شهیدی، فرشته مقصودی، سمانه اعتصامی، کبری خورشیدآبادی، مونا خورشیدی و شیما فرزادمنش که در جمع‌آوری و ورود داده‌های آن پروژه پژوهشی مشارکت کرده‌اند، تقدیر و تشکر می‌شود.

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-10-30]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1398.19.75.9.6]

- Abdollahi, M, & Morowat, B. (2006) The dominant type of collective identity among university students in Sanandaj. ***Quarterly Journal of Social Sciences***, 12(32), 77-112. (In Persian)

- Abdollahi, M., & Hosseinbar M. O. (2003).The National Identity Of The Baluch University Students In Iran. ***Quarterly Iranian Journal of Sociology*** (Isa):, 4(4), 101-26. (In Persian)

- Agha-Yousefi, A. R., & Sharif, N. (2011). Correlation between psychological well-being and sense of coherence in the students of Islamic Azad University-Central Tehran Branch. ***Researcher Bulletin of Medical Sciences,*** 15(6), 273-9. (In Persian)

- Bashiriyeh, H. (2003). ***Aghl dar siasat [Reason in politics]***. Tehran, Farhange Moaser. (In Persian)

- Borjvand, A. (2010). ***Avamel ejtemaee moaser bar hoviat yabi dokhtaran daneshjooye daneshgah payamenoor Saghez [Social Variables of Identification of Paymenoor University, branch of Saghez's Female Students].*** Tabriz, Iran: University of Tabriz.

- Chalbi, M. (1995). ***Jameeshenasie nazm [The sociology of order]***. Tehran: Ney. (In Persian)

- Cohen, J. (1988). ***Statistical power analysis for the behavioral sciences (2nd Ed.)*** Hillsdale, NJ: Erlbaum.

- Cohen, J. (1992). ***A power primer. Psychological Bulletin,*** 112(1), 155–9.

- Collins, R. (1975). ***Conflict sociology:*** Toward an explanatory science. Cambridge: Academic Press.

- De Certeau, M. (1984). ***The Practice of Everyday Life (Translated by S. Rendall).*** Berkeley: University of California Press.

- Doreian, P., & Fararo, T. J. (2008). ***The problem of solidarity: Theories and models*** (Morshedzadeh A. Persian trans). Tehran: Tamaddon Irani. (in Persian)

- Durkheim, E. (2003). De la division du travail social [The division of labor in society] (Parham, B. Persian trans). Tehran: Markaz. (In Persian)

- Ghaneirad M. A., & Hosseini F. (2006). Values, network relationships, and participation in non-governmental organization (an empirical study among the Tehran's youths). ***Iranian Journal of Sociology***, 6(3), 123-97. (In Persian)

- Ghasemi, Y. Jamalvandi R. (Fall & Winter 2012). ***Rabete sarmaye ejtemaee va hoviat meli daneshjooyan Ilam [Relation of social capital and national identity in Ilam students]***. Ilam Culture 10(36,37): 4-26.

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-10-30]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1398.19.75.9.6]

- Goudarzi, H. (2006). ***Jameeshenasiye hoviate dar Iran [The Sociology of identity in Iran].*** Tehran: Moasese Motaleaate Melli [Institute of National Studies].

- Gurr T. R. (1999). ***Why men rebel?*** (Morshedzadeh, A. Persian trans). Tehran: Institute for Strategic Studies. (in Persian)

- Hajiyani, E. (2002). ***Masaale vahdate melli va olgoye siasat ghomi dar Iran [The issue of national unity and the pattern of ethnic politics in Iran].*** Anjomane Jameeshenasi Iran [Letter from the Iranian Sociological Association], 3, 137-77. (In Persian)

- Hajiyani, E. (2008). Relationship Between National and Ethnic Identities Among Iranian Ethnic Groups. ***Iranian Journal of Sociology***, 9(3.4), 143-164.

- Hajiyani, E., & Fooladi-Sepehr, S. (2011). Barrasi rabete beyne hoviate melli va hoviate mazhabi dar beyneaghvame Irani [Investigating the relationship between national identity and religious identity among Iranian ethnicity]. ***Pajooheshname Oloome Ejtemaei [Journal of Social Sciences]***, 4(4), 33-53. (In Persian)

- Hechter, M. (1987). Principles of Group Solidarity. Berkeley: University of California Press.

- Hosseinzadeh, M. (2010). Barrasie rabeteye sarmaye farhangi va hoviate ejtemaee dar beyne daneshjoyane Tabriz [The relationship between cultural capital and social identity among students in Tabriz]. ***Faslname Motaleaate Melli [Journal of National Studies]***, 10(1), 49-74. (In Persian)

- Kanagawa, Ch., Cross, S. E., & Markus Rose, H. (2001). "Who Am I?" The Cultural Psychology of the Conceptual Self. ***Personality and Social Psychology Bulletin*** 27(1):90-103.

- Khaniki, H., & Sarshar, H. (2014). Categorizing the political culture; Case study of the students of Kurdistan University. ***Research in Theoretical Politics,*** 11, 91-130. (In Persian)

- Klugman, J. (1999). ***Social and Economic Policies to Prevent Complex Humanitarian Emergencies.*** Policy Brief, Washington, DC: Unu/Wider.

- Lawler, E., Thye, Sh. R., & Yoon, J. (2014). ***Affective Ties to Groups and Organizations.*** In J. E. Stets & J. H. Turner (Eds.), Handbook of the Sociology of Emotions (Volume II) (77-101). Berlin: Springer.

- Markovsky, B., & Lawler, E. J. (1994). A new theory of Group Solidarity. ***Advances in Group Processes***, 11, 113-7.

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-10-30]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1398.19.75.9.6]

- Mauss, M. (1925). ***An essay on the gift: the form and reason of exchange in archaic societies.*** Eastford: Martino Fine Books.

- McPherson, M., & Lovin, S. (2002). ***Cohesion and membership duration: linking groups, relations and individuals in an ecology of affiliation.*** In S. Thye, & E. Lawler (Ed.), Group cohesion, trust and solidarity: Advances in group processes (pp. 1-36). United Kingdom: Emerald Group Publishing Limited.

- Mirzaei H., & Abbaszade M. (2014). Studying the relationship between students' national and ethnic identities. ***Journal of Social Sciences (Biannual)***, 243-275. https://doi.org/10.22067/jss.v0i0.38472

- Moghadass Jafari, M., Shaikhavandy, D., Sharifpour, H. (2008). Relationship Between National and Ethnic Identity among Kurdish Students (The Students of Payam Nour University, Saghez). ***National Studies***, 9(33), 97-126.

- Mohammadpur, A., Naghdi, A., & Nadernejad, B. (2011). ***The Effects of using satellite (TV) on cultural identity in Iranian Kurdistan*** (A case study: Kurdish students of Sanandaj universities).

- Morovat, B., Baghabanyan, M. (2011). Study of the Views of the Students of Islamic Azad University (11th Areas) toward National Unity & Islamic Integration. ***National Studies,*** 12(48), 93-114.

- Oxford Dictionary (2010). ***Oxford Dictionary: Advanced Learner's Dictionary.*** CD ROM.

- Parsons, T. (1951). ***The Social System.*** United States: Glencoe, Ill., Free Press.

- Rabbani, A., Yazdkhasti, B., Hajiani, E., & Mirzaei H. A. (2009). Barresie rabeteye hoviate melli va ghomi ba taakid bar ehsase mahroniat va jameepaziri ghomi (motalee moredi daneshjoyane Azari, Kord va Arab) [Investigating the relationship between national and ethnic identity with emphasis on deprivation and ethnic socialization (Case study of Azeri, Kurdish and Arab students)]. ***Journal Of The Faculty Of Literature And Humanities (Kharazmi University)***, 16(63): 62-69. (In Persian)

- Rabbani, A., Yazdkhasti, B., Hajiyani, E., Mirzaei, H. (2009). Relationship between National and Ethnic Identities of Azari, Kurd and Arab Students in the State Universities of Iran. ***National Studies***, 10(39), 137-158.

- Rezaee, S. (2012). ***Master thesis in cultural studies on Iranian ethnic policy, the Sunni divergence situation and political violence: a grounded theory study of the cultural context of political violence***. Tehran, Iran: Allameh Tabatabei University.

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-10-30]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1398.19.75.9.6]

- Hajiani, E., Rezaee, S. (2014). ***Iranian Kurds: Solidarity variables and national improvement policies.*** Tehran, Iran: Center for Strategic Research.

- Ritzer, G. (1996). ***Contemporary sociological theory (M Tholasi. Persian trans).*** Tehran: Entesharat Elmi. (In Persian)

- Saadabadi A. A., Pourezzat, A. A., & Abbasi T. (2013). Recognition of elements of national integrity among Iranian ethnic groups. Quarterly Defens Strategy, 11(42), 173-98. (In Persian)

- Semi-Annually Youths, ***Culture and Society Research,*** 3(4): 131-56. (In Persian)

- Statistical Center of Iran. (2018). Daneshjoyane dorehaye mokhtalefe tahsili moasesate amozeshe aali bar hasbe ostan va jens [Students of different higher education institutes by province and gender]. Retrieved from: ***https://www.amar.org.ir/#5553671--*** داده‌ها-و-اطلاعات-آماری/آموزش-و-پژوهش/آموزش-عالی

- Statistical Center of Iran. (2018). Statistical Yearbook of Golestan Province. Retrieved from: ***https://nnt.sci.org.ir/sites/apps/yearbook/year_book_doc/96-27-02.pdf***

- ***Statistical Center of Iran***. (2018). Statistical Yearbook of Ilam Province. Retrieved from: ***https://nnt.sci.org.ir/sites/apps/yearbook/year_book_doc/96-16-02.pdf***

- Statistical Center of Iran. (2018). Statistical Yearbook of Ilam Province. Retrieved from: ***https://nnt.sci.org.ir/sites/apps/yearbook/year_book_doc/96-05-02.pdf***

- Statistical Center of Iran. (2018). Statistical Yearbook of Kordestan Province. Retrieved from: ***https://nnt.sci.org.ir/sites/apps/yearbook/year_book_doc/96-12-02.pdf***

- Statistical Center of Iran. (2018). Statistical Yearbook of Sistan va Balochestan Province. Retrieved from: ***https://nnt.sci.org.ir/sites/apps/yearbook/year_book_doc/96-11-02.pdf***

- Tanhayi, H. A. (1999). ***Daramadi bar makateb va nazariehaye jameeshenasi [An introduction to sociological schools and theories].*** Tehran: Marandiz. (Persian)

- Taroudizadeh, D. (2010). Tabine avamele asargozar dar hoviate melli daneshjouyan "barrasie moredi daneshjoyane daneshgahe Payame nour ostane Ardebil" [Explaining the factors affecting students' national identity: A case study of students of Payam Noor University of Ardabil]. ***Mahname Mohandesi Farhangi [Journal of Cultural Engineering]***. 3, (27-28), 36-47. (Persian)

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-10-30]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1398.19.75.9.6]

- Thye, Sh. R., Yoon, J., & Lawler, E. J. (2002). ***The theory of Relational Cohesion: Review of a Research Program***. United Kingdom: Elsevier Science Ltd.

- Willer, D., Borch, C., & Willer, R. (2002). ***Building a model for solidarity and cohesion using three theories.*** In Advances in group processes (pp. 67-107). United Kingdom: Emerald Group Publishing Limited.

- Yarmohammadzadeh, P., & Mesrabadi, J. (2014). Taeene abaade hoviate melli-ghomiati daneshjooyane daneshgahe Shahid Madani Azarbayejan [Determining the Dimensions of National-Ethnic Identity of Students of Shahid Madani University of Azerbaijan]. Hamayeshe ghomiat va farhange Irane eslami, Tabriz [Conference on Ethnicity and Culture of Islamic Iran; Tabriz]. Available from: ***https://www.civilica.com/paper-ghomiyat01-ghomiyat01_037.html***

[Downloaded from refahj.uswr.ac.ir on 2026-10-30]

[DOR: 20.1001.1.17358191.1398.19.75.9.6]